

Diagnòstic de les realitats de la població LGTB de Barcelona

Bellaterra, juliol del 2009

Grup de Recerca

Institut de Govern i Polítiques Públiques

Equip d'investigació:

Gerard Coll-Planas

Miquel Missé

Coordinació:

Gerard Coll-Planas

Ajuntament de Barcelona

Drets Civils

Índex

1. Introducció.....	2
2. Aspectes de fons	5
3. Espai públic	10
4. Educació.....	16
5. Àmbit laboral	23
6. Salut	31
7. Oci.....	39
8. Perfils més vulnerables.....	44
Referències bibliogràfiques	51
Annex metodològic.....	52

1. Introducció

Aquest informe recull una diagnosi de les realitats de les persones lesbianes, gais, bisexuals i transsexuals de la ciutat de Barcelona. El treball s'emmarca en un procés més ampli de diagnòstic¹ que ha engegat la Regidoria de Drets Civils de l'Ajuntament de Barcelona després de l'elaboració participativa del Pla municipal per al col·lectiu lesbià, gai, transsexual i bisexual.

El diagnòstic de la població lesbiana, gai, transsexual i bisexual (d'ara endavant, LGTB) no associada suposa el repte de fer una anàlisi de problemàtiques i realitats d'un col·lectiu molt divers: cal tenir en compte que està format, com a mínim, per quatre grups socials (transsexuals femenines i masculins i dones i homes no heterossexuals)² que, a més, presenten diferències internes en funció de variables com ara la classe social, la procedència o l'edat.

A l'hora d'elaborar el disseny de la recerca hem considerat que per fer un diagnòstic que reculli l'heterogeneïtat del col·lectiu cal tenir en compte tres tipus de sectors:

- Sectors majoritaris (per exemple, lesbianes i gais de mitjana edat).
- Sectors minoritaris o menys estudiats (transsexuals, gent gran, pares i mares, homes que tenen sexe amb homes, bisexuals...).
- Sectors amb risc d'exclusió social (persones immigrants, treballadores i treballadors sexuals, gais seropositius, intersexuals...).

Tal com expliquem més detalladament a l'annex metodològic, el treball de camp s'ha basat en tres tècniques de recerca:

- S'ha difós un **qüestionari electrònic** autoadministrat. El qüestionari s'ha penjat en un bloc que s'ha donat a conèixer a través de postals, publicitat a través d'associacions, anuncis en pàgines web i revistes adreçades al col·lectiu i a través de correu electrònic. Hem rebut un total de 454 respostes.
- S'han fet dos tipus d'**entrevistes**:
 - o A informants clau que per la seva activitat professional o la seva tasca com a activistes ens ofereixen una visió i un coneixement interessants del col·lectiu.
 - o A persones de sectors específics del col·lectiu.
- S'han organitzat quatre **grups de discussió**.

¹ A més de la dimensió de la població LGTB no associada, hem fet un diagnòstic del que opinen les associacions, la població general, què fan altres ajuntaments europeus i quines mesures està portant a terme el mateix Ajuntament de Barcelona.

² Al llarg del treball, per facilitar la lectura, parlarem de «lesbianes i gais» per referir-nos a dones i homes no heterossexuals (vegeu l'apartat 2).

A la taula següent detallem el perfil de les persones entrevistades i participants dels grups de discussió, així com les abreviacions que utilitzem per referir-nos-hi al llarg de l'anàlisi.

Taula 1. Perfil i abreviacions de les entrevistes i dels grups de discussió

Tècnica	Abreviació	Perfil
Entrevistes a informants clau	Entrev. psicòloga	Psicòloga especialitzada en l'atenció a gais, lesbianes i trans
	Entrev. educador social carrer	Coordinador d'educadors de carrer que treballen en espais de <i>cruising</i> i en projectes amb treballadors sexuals
	Entrev. investigador Internet i VIH	Investigador en temes de prevalença de VIH i ús d'Internet
	Entrev. prevenció sida/VIH	Director d'un centre de detecció de VIH
	Entrev. professora secundària	Professora de secundària especialitzada en educació afectivosexual, autora de diversos materials didàctics
	Entrev. medidora treballadores sexuals trans	Medidora amb treballadores sexuals trans
	Entrev. mediador treballadors sexuals	Mediador amb treballadors sexuals
	Entrev. associació immigrants LGTB	Responsable i psicòleg d'una associació d'immigrants LGTB
	Entrev. especialista en dependència i masculinitat	Investigador en noves masculinitats i en dependència en la població LGTB
	Entrev. metgessa intersexuals	Endocrinòloga especialitzada en el tractament d'infants intersexuals
Entrevistes a informants per sectors	Entrev. jove seropositiu	Gai de 22 anys seropositiu
	Entrev. dona trans gran	Dona trans major de 65 anys extreballadora sexual
	Entrev. dona trans amb dependent	Dona trans de 54 anys amb una persona a càrrec
	Entrev. treballadora sexual trans	Dona trans de 34 anys treballadora sexual
	Entrev. mares lesbianes	Parella de lesbianes que són mares. Una té 40 anys i és originària d'Argentina, l'altra és de Suècia i té 32 anys
	Entrev. pare gai	Pare gai, 34 anys, educador social
	Entrev. pare trans	Pare trans, 43 anys
	Entrev. home bisexual	Noi bisexual, 27 anys
	Entrev. dona bisexual	Noia bisexual, 22 anys
	Entrev. professor gai	Professor de secundària de religió catòlica, gai, 45 anys
	Entrev. home trans immigrant	Noi trans originari dels Estats Units, 39 anys
Grups de discussió	Grup discussió gent gran lesbiana i gai	Gent gran (més de 65 anys) gai i lesbiana
	Grup discussió immigrants lesbianes i gais	Lesbianes i gais immigrants procedents d'Amèrica Llatina i del món àrab
	Grup discussió trans mitjana edat	Trans majors de 30 anys
	Grup discussió trans immigrants	Trans immigrants procedents d'Amèrica Llatina

L'informe continua amb un apartat en què es recullen comentaris de caràcter general. Posteriorment, analitzem les problemàtiques de transsexuals, lesbianes i gais en els àmbits temàtics següents: espai públic, educació, àmbit laboral, salut i oci. A continuació, apuntem els perfils que des del nostre punt de vista són els més vulnerables dins del col·lectiu. Acabem amb les referències bibliogràfiques i un annex metodològic en què oferim més informació sobre el disseny de la recerca i el desenvolupament del treball de camp.

2. Aspectes de fons

Abans d'iniciar l'anàlisi de la informació recollida en el treball de camp ens sembla convenient apuntar algunes reflexions que han sorgit al llarg de la recerca i que tenen efectes tant en la forma d'entendre les problemàtiques d'aquest col·lectiu com a l'hora d'intervenir-hi des de l'Administració.

El col·lectiu LGTB com a ficció necessària

Quan treballem amb aquest col·lectiu cal tenir en compte que es tracta d'un grup social altament disgregat per diferents motius. En primer lloc, perquè els seus contorns estan difusos. Les lletres se sumen o es resten en l'acrònim «LGTB»: desapareix la «B» de «bisexual» o la «T» de «trans», s'afegeix la «Q» de «*queer*»,³ s'inclou la «I» d'«intersexual»,⁴ o la «G» de «gai» pren el protagonisme i arriba fins i tot a cobrir la «L» de «lesbià». Aquest ball d'acrònims està relacionat amb conflictes interns amb relació a la pertinença al col·lectiu que tenen l'expressió tant en l'activisme com en la vida quotidiana: trobem gais i lesbianes que rebutgen ser relacionats amb les persones transsexuals perquè estan més estigmatitzades, lesbianes que se senten distanciades dels gais i més properes als entorns feministes, bisexuals que no són compresos en determinats entorns lèsbics i gais, persones *queer* que rebutgen les etiquetes identificadores... A més, pel que fa a la relació, un estudi recent sobre joves lesbianes, transsexuals i gais ens mostra que no podem parlar d'un col·lectiu integrat, ja que gais i lesbianes no mantenen gaire relació els uns amb els altres, i que la gran majoria de lesbianes i gais no té contacte amb cap persona transsexual (vegeu Coll-Planas, Bustamante i Missé, 2009).

En segon lloc, cal tenir en compte que les etiquetes no són acceptades sense problemes per les persones que pretenen designar. Per exemple, l'etiqueta d'«homosexual» és utilitzada per moltes persones per autodesignar-se, però també és qüestionada des de diferents fronts: tot i que a priori inclou homes i dones, a la pràctica moltes lesbianes consideren que queden invisibilitzades i que en usar-la es reforça l'androcentrisme; altres persones la rebutgen perquè té origen mèdic, aspecte que els remet a la consideració de l'atracció per persones del mateix sexe com un

³ En anglès, literalment significa 'raret' i s'utilitza per insultar aquells nens i nenes que no actuen segons les normes del seu gènere. La reapropiació d'aquest insult és, d'una banda, l'emblema d'un moviment polític que va sorgir a final de la dècada dels anys vuitanta com a crítica a les organitzacions gais que s'havien institucionalitzat i, de l'altra, denomina una teoria que concep les identitats de gènere i la sexualitat com a construccions socials, que trenca, així, l'explicació biològica o natural de les formes que pren el desig i el gènere. El discurs *queer* parteix d'una crítica a les identitats, que argumenta que ens constrenyen, i en proposen la destrucció o reapropiació irònica. Alhora, el discurs *queer* es caracteritza per una defensa de les formes de plaer i afecte minoritàries i per un rebuig de la demanda d'igualtat, ja que es considera que reforça els valors socials que precisament es volen combatre (Grupo de Trabajo Queer, 2005).

⁴ És la persona que presenta simultàniament característiques sexuals de mascle i de femella, en graus variables (vegeu Fausto-Sterling, 1998).

trastorn i opten per designar-se «gais».⁵ Alhora, no tots els homes que senten atracció o mantenen relacions sexuals amb altres persones del mateix sexe es reconeixen en les categories de gai o homosexual i, per aquest motiu, en les campanyes de prevenció d'infeccions de transmissió sexual (d'ara endavant, ITS) sovint s'eviten aquestes etiquetes i es dirigeixen a «homes que tenen sexe amb homes». Una altra etiqueta la definició de la qual genera molta conflictivitat entre les persones que designa és la de «transsexual»: suposa haver-se sotmès a la reassignació sexual? Quin és el límit entre la transsexualitat, el transvestisme⁶ i el transgenerisme?⁷ (Coll-Planas, 2009).

Tot i reconèixer que el col·lectiu LGTB està molt fragmentat i que unir-lo sota un sol terme és una construcció social que no respon del tot a la seva realitat quotidiana, des del nostre punt de vista es tracta d'una ficció que resulta útil per lluitar de manera integrada contra l'opressió que viuen les persones les identitats de gènere de les quals no es corresponen amb el seu cos, que no se senten atretes exclusivament per persones de l'altre sexe o els cossos de les quals no es poden classificar com a mascles o femelles. La utilització d'aquesta construcció, però, considerem que ha de respectar la diversitat que hi ha en l'interior del grup i que, seguint els plantejaments de l'essencialisme estratègic (Fuss, 1999), en l'ús de les etiquetes identificadores per combatre l'opressió, no hem d'oblidar que es tracta de construccions i que no responen a trets essencials ni immutables de les persones que agrupa.

Per evitar els debats terminològics i, alhora, fer que l'informe sigui llegible, hem optat per parlar de «lesbianes i gays» per referir-nos a les persones no heterosexuales (tant a les que s'identifiquen com a tals com a les que s'identifiquen com a homosexuals, *maricas*,⁸ *bolleres*, *queer* o bisexuals i a les que rebutgen les etiquetes). D'altra banda, utilitzarem el terme paraigua «trans» per referir-nos a aquelles persones amb una identitat de gènere que no es correspon amb el seu sexe segons el model normatiu. D'aquesta manera, el terme inclou transsexuals, transgèneres i transvestits, al marge de si s'han sotmès a una operació de reassignació sexual o no.

El repte de la interseccionalitat

Quan analitzem la realitat del col·lectiu i hi intervenim políticament per tal de transformar-la cal tenir en compte que la tendència sexual i la identitat de gènere no són aspectes que es produeixin aïllats, sinó que en la vida concreta de les persones hi interactuen altres variables, com ara el sexe, la classe social, l'ètnia o l'edat. En

⁵ Per distanciar-se del terme «homosexual», arran de la revolta de Stonewall el 1969, es va reivindicar l'ús de la paraula «gai», d'origen provençal i que vol dir 'alegre' o 'murri'.

⁶ Es considera que els transvestits accepten el seu sexe i no volen modificar el seu cos, però que no se senten satisfets desenvolupant exclusivament el gènere assignat i els agrada representar ambdós rols de gènere.

⁷ Els transgèneres són aquelles persones que, tot i qüestionar el gènere assignat en néixer, no s'identifiquen amb l'etiqueta de «transsexual» perquè no porten a terme un canvi de sexe o bé perquè parteixen d'un qüestionament del sistema sexe-gènere.

⁸ Entre lesbianes i gays, una forma de qüestionar els insults que reben és reivindicar-los com a formes d'autodesignar-se.

aquesta línia, una participant del grup de discussió de persones grans ens comentava que en les seves problemàtiques actuals no sabia fins a quin punt era determinant el fet de ser dona, de ser lesbiana o de ser una persona gran. Aquest comentari obre la porta a plantejar-nos com els diferents eixos d'opressió interactuen en les vides concretes de les persones i fins a quin punt són destriables. Per tal d'aprofundir aquest tema ens remetrem a la reflexió teòrica sobre la interseccionalitat.

«Interseccionalitat» és un concepte construït des del feminisme per l'activista i teòrica feminista negra Patricia Hill Collins (1991), entre altres persones. La interseccionalitat representa un canvi de paradigma per entendre l'opressió i, especialment, saber com interaccionen unes opressions amb les altres. Es parteix del fet que els diferents eixos d'opressió s'entrellacen en una matriu en el marc de la qual es constitueixen els individus en posicions de poder diferents i canviants. La idea de la matriu té l'interès de posar l'èmfasi en la interacció i la interdependència entre eixos d'opressió, de presentar una visió complexa en què les persones es troben en diverses situacions d'opressors i oprimits a la vegada, i d'adoptar una perspectiva no jeràrquica, que refusa establir la primacia d'una sola variable (com ara la classe social o el gènere en el cas del marxisme o del feminisme ortodoxos, respectivament).

La perspectiva de la interseccionalitat s'oposa a la lògica de considerar que les opressions se sumen, com suggereix l'habitual comentari que les lesbianes estan doblement discriminades: pel seu gènere i per la seva tendència sexual. Segons la lògica additiva, les opressions se sumen,⁹ mentre que des de l'òptica de la interseccionalitat se sosté que la convergència d'eixos genera noves realitats i desigualtats que no es poden deduir d'una simple suma de situacions aïllades. En aquesta línia, no té sentit plantejar-nos si, en conjunt, les lesbianes estan doblement discriminades, o només la meitat o igual que els gais, ni té sentit establir si els homes trans estan més o menys discriminats que les dones trans. La diferència entre les discriminacions d'aquests grups no és quantitativa, sinó qualitativa: senzillament és diferent transgredir el mandat de la masculinitat normativa que subvertir la feminitat. Al mateix temps, la inclusió de la persona en altres variables (classe social, ètnia, edat, procedència...) pot fer que una persona d'un grup a priori en una millor situació es trobi amb més discriminacions que una d'un grup aparentment més discriminat.

La reflexió sobre la interseccionalitat ens serveix per analitzar els resultats del treball de camp que considera que el fet de ser gai, lesbiana o trans s'entrellaça amb altres factors (ser vell, ser immigrant, ser de classe mitjana, ser treballador precari, etc.). A més, cal tenir en compte que ser lesbiana, per exemple, pot ser un eix central en la configuració de les circumstàncies vitals d'una dona i ser menys rellevant per a una altra dona: això dependrà de la seva inclusió en la matriu d'opressió, dels

⁹ Si seguim la lògica de l'operació matemàtica fins a la paròdia, podríem calcular una mena de «coeficient d'opressió», en què cada situació que comporta una posició d'oprimit suma i una situació d'opressió resta. En l'exemple anterior, el «coeficient d'opressió» d'una dona lesbiana de classe alta seria « $1 + 1 - 1$ », cosa que donaria com a resultat 1. Amb aquesta fórmula, aquesta dona estaria més oprimida que, per exemple, un home heterosexual i sense papers ($-1 - 1 + 1 = -1$). Alhora, caldria plantejar quantes variables hauria de recollir el coeficient i si cada variable té el mateix pes en el valor final.

esdeveniments que viurà al llarg de la seva vida i, en resum, de la seva biografia singular però alhora marcada per l'estructura social.

Pel que fa a la intervenció política, la perspectiva de la interseccionalitat també té importants conseqüències, ja que l'Administració pública sol treballar basant-se en programes dirigits a públics específics (gent gran, dones, joves, LGTB...). La perspectiva de la interseccionalitat planteja el repte de treballar no com si els diferents eixos d'opressió actuessin per separat, sinó precisament en les noves realitats que genera aquest entrellaçament.

Treballar pel col·lectiu LGTB o en contra de l'homofòbia i la transfòbia?

A l'hora de fer el treball de camp, algunes de les persones entrevistades es mostraven incòmodes o obertament crítiques amb la idea de l'elaboració de polítiques públiques específicament dirigides al col·lectiu LGTB i plantejaven que el que cal és prendre mesures per lluitar contra l'homofòbia i la transfòbia. Darrere d'aquest tipus d'afirmacions, d'una banda, hi ha la consideració que treballar pel col·lectiu implica reforçar-ne la separació respecte a la resta de la població o, fins i tot, fomentar la idea que tenen una diferència essencial. D'altra banda, la reticència es pot assentar sobre la sensació que no cal treballar *pels* trans, les lesbianes i els gais, sinó *en contra* de les persones homòfobes i trànsfobes, tal com sosté el participant d'un grup de discussió:

«No vull un pla per a gais i lesbianes, vull un pla contra els agressors, contra l'homofòbia. Que parlin els agressors, nosaltres ja hem parlat massa. Que s'expliquin ells. Que facin ells els grups de discussió. Ajudem els homòfobs, no els homosexuals. Cal capgirar-ho.» (Grup discussió immigrants lesbianes i gais).

Respecte a l'afirmació que el fet de treballar *pel* col·lectiu implica reforçar-ne la segregació o fomentar la idea que els defineix una identitat essencial, no considerem que una cosa porti inherentment l'altra. Es pot treballar pel col·lectiu des de la perspectiva de l'essencialisme estratègic que no reforci suposades diferències essencials dels seus membres.

Ara bé, des del nostre punt de vista, és més acurada l'expressió de polítiques *contra* l'homofòbia i la transfòbia.¹⁰ En primer lloc, perquè implica reconèixer que l'homofòbia i la transfòbia, com explicarem a continuació, no afecten exclusivament determinades minories, sinó que actuen sobre el conjunt de la població per reproduir el sistema de gènere normatiu. En segon lloc, perquè es distancia més clarament de qualsevol tipus d'essencialisme i remarca l'únic aspecte que uneix el col·lectiu: l'opressió.

Abans d'entrar en l'anàlisi i seguint el fil del que acabem de plantejar, volem aclarir la nostra forma de definir i d'entendre l'homofòbia i la transfòbia. Des del nostre punt de

¹⁰ Un inconvenient d'aquesta expressió és que està formulada en negatiu, en el sentit que es prioritza en contra de què es lluita en comptes de prioritzar a favor de què es treballa. Podríem pensar, tanmateix, enunciat positius, com ara «polítiques per a l'eradicació de l'homofòbia i la transfòbia».

vista, el model de gènere normatiu té tres eixos: el sexe, el gènere i la tendència sexual.

- El **sexe** ens distingeix en funció estrictament dels nostres cossos, entre mascles i femelles, de manera que deixa fora les persones intersexuals, que queden excloses d'aquesta classificació.
- La dimensió del **gènere** ens distingeix entre homes i dones, i crea la ficció d'estar arrelat en la constitució biològica (hormones, genitals, cromosomes...), és a dir, en el sexe. Es pressuposa, doncs, que la feminitat està establerta en característiques essencials relacionades amb tenir un cos de femella, i que del cos de mascle sorgeix el fet de sentir-se i actuar com a home. D'aquesta assumpció deriva l'exclusió de persones trans, ja que es tracta de persones que tot i tenir un cos de femella se senten homes o que tot i tenir un cos de mascle se senten dones.
- El tercer eix de la definició del gènere normatiu és la **tendència sexual**, que fixa el criteri de complementarietat dels principis masculí i femení, és a dir, estableix l'hegemonia de l'heterosexualitat. En aquest cas, els exclosos són les lesbianes, els gais i les persones bisexuals.

Així ho recollim de manera sintètica en la taula següent:

Taula 2. Dimensions del gènere normatiu i exclusions que genera

Dimensions	Valors	Exclusions
Sexe	Mascle / femella ↓ ↓	Intersexuals
Gènere	Home / dona	Trans
Tendència sexual	Complementarietat	Lesbianes, gais i bisexuals

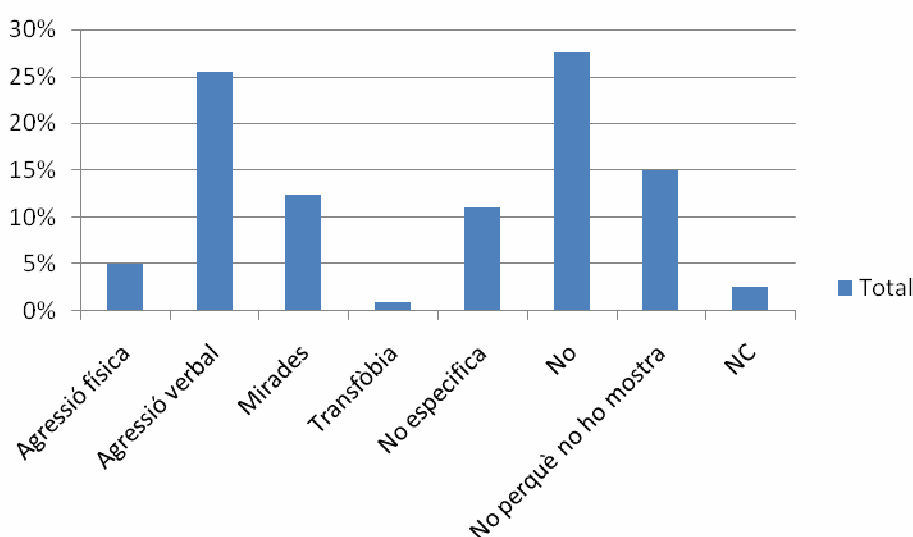
Font: elaboració pròpia

Des d'aquesta perspectiva, l'homofòbia (que castiga les persones que no se senten atretes exclusivament per l'altre sexe) i la transfòbia (que pena la no-correspondència entre sexe i gènere) no són formes d'opressió independents que afecten col·lectius específics, sinó que són formes de sexisme que afecten el conjunt de la població, ja que tracten de garantir la complementarietat masculí/femení i la correspondència sexe/gènere. Una darrera precisió: quan parlem dels dos fenòmens conjuntament utilitzarem, indistintament, homo/transfòbia i trans/homofòbia per facilitar la lectura.

3. Espai públic

Dedicarem el primer apartat de l'anàlisi a l'àmbit de l'espai públic, és a dir, aquells indrets de la ciutat on coincideixen persones anònimes: el carrer, les places, els parcs, els transports públics... Començarem sintetitzant els resultats del qüestionari en relació amb aquest àmbit mitjançant el gràfic següent:

Gràfic 1. Problemàtiques en l'espai públic

Com podem observar, el 42,2% de les persones que han contestat el qüestionari han respost que mai no han tingut cap problema pel fet de ser trans, lesbianes o gais. Cal tenir en compte que una part significativa d'aquestes persones (el 14,9%) afegeix que es deu al fet que fan un esforç per no mostrar la seva tendència sexual o identitat de gènere en espais públics: «Tampoc no vaig expressant les meves preferències sexuals.» (Gai, qüestionari).

Tot i que s'ha respost amb molta freqüència que no s'han viscut **experiències de discriminació**, no ens hem de deixar endur per les aparences, ja que darrere d'una formulació d'aquest tipus es poden amagar posicions i raons substancialment diferents. Així, poden ser una expressió d'homo/transfòbia interioritzada, que pot adoptar diferents formes. Sovint, per exemple, la persona considera que és exhibicionisme el fet de fer mostres d'afecte que les parelles heterosexuales exterioritzen sense cap conflicte. En altres casos, l'homo/transfòbia interioritzada apareix més explícitament: «Per ser gai no tinc dret a provocar ningú ni a anar sempre amb el cartell.» (Gai, qüestionari). La citació evidencia que aquesta persona considera que mostrar la seva afectivitat en públic és un acte de provocació que no és legítim portar a terme en l'espai públic. Cal tenir en compte, però, que l'opció de no mostrar-se

(o de no fer-ho a tot arreu) també pot ser una estratègia per protegir-se en entorns on fer-ho pot suposar discriminacions o agressions.

En contraposició, el 54% de les persones declara que ha rebut des de mirades de desaprovació fins a agressions verbals o físiques. El que més freqüentment es destaca són les formes d'agressió menys explícites però més constants, com les mirades de menyspreu o d'estranyesa. En la citació següent veiem que tot i que es tracta d'un tipus d'agressió molt subtil, té com a efecte que les parelles de nois o noies no se sentin a gust en l'espai públic:

«Alguna vegada m'han insultat per anar amb la meva parella pel carrer.
Moltes vegades reprimeixo mostres d'afecte per por.» (Gai, qüestionari).

Aquesta por s'inscriu en la pròpia subjectivitat i fa que la persona es cohibeixi fins al punt de no atrevir-se a sortir al carrer, de no anar a determinats llocs o no donar la mà a la seva parella:

«Per descomptat, ni en una plaça, ni en un parc, ni a l'autobús no puc
MAI expressar la meva condició d'homosexual, per la por a què diran o
què em faran. Tinc por.» (Gai, qüestionari).

Accions com les mirades de desaprovació o menyspreu esdevenen formes de marcar l'espai com a heterosexual i fer sentir fora de lloc les persones que no segueixen el model normatiu de sexualitat o de gènere:

«No he rebut agressions físiques, però una mirada val més que mil
paraules i mil insults. Quan una parella heterosexual es fa un petó al
carrer, la gent no es gira, en canvi, si és una parella de dues persones
del mateix sexe, la gent es gira, i comencen a fer comentaris...» (Dona
bisexual, qüestionari).

Aquesta citació mostra com les mirades tenen una funció de control social que regula les pràctiques socials que són permeses i les que són castigables. Les persones la transsexualitat o homosexualitat de les quals és més visible són les més susceptibles de rebre discriminacions i agressions:

«P.: Perceps discriminació en la teva vida quotidiana?
R.: Sí, moltíssima, en mi i en les meves companyes. Quan vas pel carrer
t'insulten: "manolo", "travolo" (...).
P.: T'han agredit mai físicament?
R.: Sí, un munt de vegades. Mira, un cop estava al carrer parlant amb un
company i va venir l'amic i el va començar a insultar i li va dir: "Ei, que
vas amb un travolo!", i no sé què més. I jo li vaig dir alguna cosa i em va
contestar: "Ei, que no et parlo a tu", i em va agafar, em va tirar al terra i
em volia pegar. Si no haguessin estat les meves companyes, l'home va
per mi. (...) I casos així passen cada dia.» (Grup discussió trans
immigrants).

En el cas següent, la persona se sent especialment vulnerable pel fet de ser una trans visible i ser una dona gran:

«P.: En la teva vida diària sents discriminació?

R.: I tant que sí, molta, a la meua vida quotidiana en sento molta. Molts cops he demanat a companys i companyes que m'acompanyin a casa. Fa dues setmanes un noi romanès no deixava de seguir-me a casa fins que un company gai m'hi va acompanyar i li va dir: "Deixa-la estar, que sóc el seu xicot." I va deixar de seguir-me. (...) Em fa por sortir de dia, em fa pànic. Abans no, però amb el temps cada cop tinc més por. Et fan més mal, quan et fas vella físicament. [Plora].» (Entrev. dona trans gran).

Aquesta citació il·lustra la forma més habitual d'estereotip de les trans femenines com a dones de qui es pressuposa que es dediquen al treball sexual o a l'espectacle. D'aquesta imatge deriva que la seva disponibilitat sexual es dona per descomptada (Soley-Beltran, 2005). Moltes dones trans, de fet, relaten que quan van pel carrer hi ha homes que se'ls apropen per fer-los comentaris sexuals i fins i tot es consideren amb el dret de tocar-les.

Altres temes abordats han estat les agressions verbals rebudes per lesbianes, que solen ser per part d'homes i que tenen un contingut de caràcter sexual, però molt diferent que en el cas de les trans, com podem veure en la citació següent:

«Quasi mai passa res però evidentment sempre hi ha algú que ho veu "raro". El cas més "raro" és que jo sóc de Lleida, la meua exparella de Girona i estàvem a la plaça de Catalunya fent-nos petons com moltes parelles joves i se'ns va posar un home davant mirant-nos i proposant-nos de practicar sexe amb ell.» (Lesbiana, qüestionari).

Una forma relativament freqüent d'increpar una parella de noies és suggerir-los de fer un trio o dir-los que els falta un home. Aquesta és una expressió de l'imaginari social androcèntric segons el qual resulta difícilment imaginable que dues dones puguin tenir relacions sexuals o afectives sense la intervenció d'un home.¹¹

Els transports públics (metro, autobús, tren...) han aparegut com a espais viscuts especialment insegurs per a molts gais, lesbianes i trans:

«Recordo especialment fa tres dies a l'estació del metro de la línia 1 de Fabra i Puig, que dues noies es feien un petó, i la mare d'una família escopia a terra quan elles ja havien passat. O una altra ocasió: dues transsexuals a Sagrada Família de la línia 5 del metro que, quan baixaven del tren, una persona començava a riure's d'elles, i tot seguit se n'hi van afegir tres o quatre més.» (Gai, qüestionari).

Aquests tipus de situacions mostren que l'anonimat que caracteritza l'espai públic urbà és una arma de doble tall: d'una banda, és el que busquen molts gais, lesbianes i trans per poder viure amb més tranquil·litat que als seus llocs d'origen,¹² però de l'altra,

¹¹ Aquesta afirmació podria semblar contradictòria amb la profusió d'escenes lèsbiques en la pornografia dirigida als homes heterosexuels. En aquest context, s'interpreta que les dues dones es relacionen sexualment com a gaudi de l'home espectador o d'un personatge masculí que apareix més tard i s'incorpora a l'acte, reescrivint així l'escena lèsbica a la lògica androcèntrica.

¹² Això és així fins al punt que en la literatura sobre el tema es parla d'«exili a la ciutat» (Eribon, 1999). En un estudi recent, hem vist que l'anada a la ciutat no sol ser tan dràstica entre la gent jove d'avui en dia com suggereix el terme «exili», sinó que anar a la ciutat pot ser un pas

l'anonimat fa que les persones que testimonien una agressió sovint no se sentin interpel·lades a fer res per evitar-la, com en el cas següent:

«Només per anar al metro escoltant música, sense ficar-me amb ningú, uns *skins* em van seguir escopint-me, insultant-me, donant-me cops al cap per ser gai, tot això, fins que vaig sortir corrents, mentre la gent mirava i no feia res de res. Aleshores em vaig ficar en un portal esperant tres hores fins que se'n van anar.» (Gai, qüestionari).

L'espai públic, com dèiem, està marcat com a heterosexista, i cal tenir en compte aquest fet a l'hora de valorar la funció que tenen els espais de relació específicament destinats a gais, lesbianes i trans. Les respostes del qüestionari ens mostren que les persones tenen molt ben dibuixat un mapa mental de la geografia de l'homo/transfòbia, les fronteres del qual tenen molt en compte on donar la mà a la seva parella o mostrar-se obertament com a trans, lesbianes o gais. En aquest sentit, moltes de les persones que han respost expressen una preocupació per la manca de seguretat més enllà de l'anomenat «Gaixample».¹³

«Si vas per la zona de l'Eixample, la gent passa una mica, però si vas per barris com Sant Martí, Horta, Sant Andreu o altres barris de Barcelona, se sent el rebuig, o quan passes riuen de tu i et diuen coses i has d'anar amb compte perquè alguns joves poden atacar-te. També volia esmentar que per la zona del centre i del Raval m'han intentat pegar dos cops per ser homosexual.» (Gai, qüestionari).

«Generalment no ho expresso per evitar mirades. I segons el barri (l'Hospitalet, Sant Martí, Santa Coloma, el Besòs...) no se m'ocorreria mai.» (Gai, qüestionari).

Com podem comprovar en els dos exemples, les zones associades amb la trans/homofòbia són de classe treballadora i/o amb més presència d'immigració. De fet, és força generalitzat el fet que s'associï la trans/homofòbia amb la població immigrada, argumentant que les persones nouvingudes traslladen aquí els prejudicis dels seus països d'origen:

«Els nois que ens van atacar eren àrabs, potser del Marroc. Ens van empènyer i ens van escopir, ens van insultar i ens van dir que al seu país seríem morts. Jo vaig intentar defensar-nos, però ens van insultar molt. Em va semblar molt greu, ja que aquestes persones per sobre de la seva condició s'atrevien a insultar-nos en un país on s'ha lluitat per la llibertat i la llibertat d'expressió.» (Gai, qüestionari).

Un informant clau sobre immigració LGTB aborda directament la qüestió assenyalant que és evident que aquestes persones exporten els valors de la seva cultura d'origen i que el país que els acull ha de treballar aquestes qüestions de manera específica amb

transitori durant el procés d'autoacceptació, després del qual es pot tornar al lloc d'origen (Coll-Planas *et al.*, 2009).

¹³ «Gaixample» és el nom que es dona a una part del barri de l'Esquerra de l'Eixample, a Barcelona, on es concentren establiments comercials i locals d'oci destinats al públic lèsbic i gai.

els col·lectius immigrants sense criminalitzar-los pel fet de tenir una percepció de la homosexualitat i la transsexualitat diferent:

«Però ells tenen la culpa de ser tan homòfobs, d'haver nascut en una cultura homòfoba? Els països que reben aquestes persones també han de preparar-les per viure-hi. Cal ficar-se en una comunitat i oferir-los alguna cosa. No canviaran la seva cultura perquè sí, no vindran a un curs perquè sí. I bé, cal generar referents positius en aquestes comunitats de gais i lesbianes.» (Entrev. associació immigrants LGTB).

Més endavant reprendrem el tema de la situació dels gais, les lesbianes i els trans immigrants que, des del nostre punt de vista, formen un dels grups del col·lectiu que presenta més vulnerabilitat. De moment, alertem de l'emergència de discursos que vertebren la defensa dels drets de gais, lesbianes i trans amb discursos xenòfobs segons els quals les persones immigrants són inherentment homo/transfòbiques.

A banda d'això, hi ha diverses persones que afirmen que se senten desprotegides pels cossos de seguretat i per la normativa legal, per la qual cosa es mostren escèptiques sobre la utilitat de posar una denúncia en cas de ser agredides:

«Si no t'agredeixen directament i no tens prou proves per demostrar-ho, la majoria queden absolts. Fins i tot la policia reflecteix aquestes opinions extraprofessionalment, al·legant "que no hi poden fer res, que ja els agradaria, però la llei tal està muntada així".» (Home bisexual, qüestionari).

En la mateixa línia, una dona trans explica la seva experiència a l'Oficina per la No-Discriminació (OND) de l'Ajuntament de Barcelona quan hi va anar a denunciar una agressió verbal d'un agent de seguretat:

«Vaig anar-hi pel tema del mosso, ja que em vaig sentir verbalment agredida per ell i ho vaig denunciar. Vaig anar al lloc aquest i només em van dir dues paraules i "busca't un advocat". En lloc de dir-te "escolta, vine, que t'ajudarem amb un advocat, vegem què va passar". I jo els vaig portar les proves, les gravacions i res, em van dir: "Hauràs de buscar un advocat." (...) Res, no t'ajuden en res.» (Grup discussió trans immigrants).

Cal dir que tot i que es percep que el coneixement de l'existència de l'OND no està gaire estès, també hem recollit alguna referència positiva de la seva tasca de mediació.

Hem trobat altres persones que denunciessin actituds homo/transfòbiques d'agents dels cossos de seguretat, com el cas d'un noi gai que ha explicat al qüestionari el següent: «un cop un guàrdia urbà em va fotre la bronca per fer un petó a la meua parella a la plaça d'Espanya». En aquest sentit, un entrevistat que va treballar com a mosso d'esquadra afirma que, tot i que hi ha bastants gais dins del cos, hi ha «molta homofòbia», que està relacionada amb el fet que «es pressuposa que un agent ha de ser un paio rude, valent i hetero». Es demostra així que l'homofòbia és producte del sexisme: en aquest cas és fruit de la necessitat de reforçar la identitat masculina basant-se en l'exclusió del gai com a imatge de l'home feminitzat.

El grup que relata haver viscut més discriminacions pels cossos de seguretat és, sens dubte, el de les dones trans immigrants que es dediquen al treball sexual, que veuen com la seva veu i els seus drets són menystinguts contínuament. Alhora, la situació d'exclusió social que pateixen genera un clima d'impunitat als seus agressors que accentua la seva vulnerabilitat i que fa que els agents no les prenguin seriosament o directament les discriminin. Així ho expressa una participant del grup de discussió de trans immigrants:

«Un cop li van robar la cartera a una amiga i li vaig dir [al policia]: “Escolta, que li han robat.” I em va dir: “D’acord, entesos”, i va fer mitja volta i va continuar cap a la comissaria. De les transsexuals que no tenen papers moltes es cohibeixen a l’hora de denunciar, moltíssimes no denuncien. Quan hem tingut problemes i una amiga ens ha demanat ajuda per testificar, moltes diuen que no per no tenir papers. (...) Molts cops la policia és molt... Per exemple, una persona que sigui d’aquí, d’acord?, doncs si tu li fas alguna cosa, la policia se t’emporta directament a dormir al calabós.» (Grup discussió trans immigrants).

Finalment, en relació amb el que es pot fer per eradicar l’homo/transfòbia en l’espai públic hi ha respostes molt diverses, la majoria de les quals es poden sintetitzar en el debat sobre la conveniència d’actuar amb multes i prohibicions. La citació següent d’una dona transsexual gran expressa la demanda d’algunes persones d’una major regulació de l’espai públic per evitar agressions:

«Vull anar pel carrer sense que m’insultin, perquè et multen per beure però la policia veu que passes prop d’algú i que t’insulten i ningú no diu res. I mires als policies i fan com si no passés res.» (Entrev. dona trans gran).

En contraposició, hi ha una minoria de persones que es mostren contràries a qualsevol tipus de regulació de l’espai públic, i aposten perquè les persones s’autoregulin sense necessitat de normatives i control policial:

«El carrer no s’ha de regular. Aquí hi ha lleis que ja prohibeixen que insultis els altres. La norma de civisme és una llei feixista que decideix què està bé i què està malament.» (Entrev. treballadora sexual trans).

Troblem el cas d’una noia bisexual que en l’entrevista no es mostra contrària a la regulació de l’espai públic, però que considera que cal fer un esforç per treballar en paral·lel en l’educació per tal de resoldre la problemàtica d’arrel:

«És que penso que les sancions, normativa o fer el cop de llei, no crec que transformi les coses, sinó que pot generar més rebuig. És a dir, exigir o obligar crec que no resol res. Crec que el tema de la formació és bàsic. Potser la gent es tallarà una mica més, però la gent se salta constantment les normatives. S’ha de treballar en paral·lel, però el cop de llei sense res més... no hi haurà un canvi social, no s’incidirà en els imaginaris col·lectius. No hi haurà un respecte real, tangible, que tu puguis percebre en la teva vida quotidiana.» (Entrev. dona bisexual).

En definitiva, en aquest àmbit es planteja el repte de trobar el punt entre un espai públic totalment controlat i un altre en què la ciutadania tingui la capacitat d’autoregular

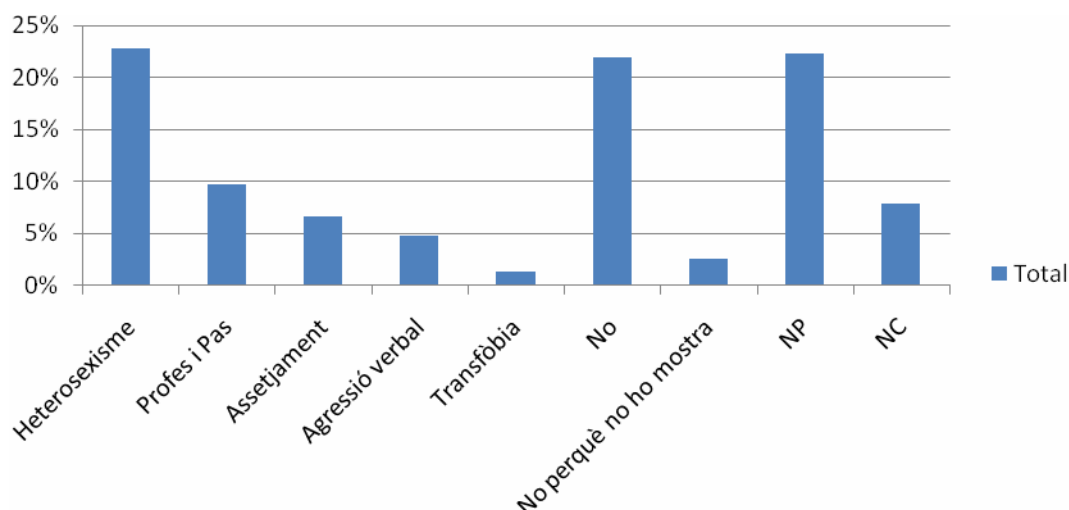
els conflictes que sorgeixen. En el marc d'aquesta tensió s'ha de trobar la forma per construir un espai públic integrador que escapi tant a la indiferència de l'altre com a un excés de control social.

4. Educació

L'àmbit educatiu és el que concentra una major atenció de les persones que han respost el qüestionari i han estat entrevistades. Això succeeix, d'una banda, perquè hi ha una gran preocupació per als casos d'assetjament i discriminació de menors als centres educatius i, de l'altra, perquè és considerat l'àmbit prioritari des del qual es pot intervenir per resoldre la trans/homofòbia d'arrel.

Com podem extreure del gràfic següent, el 45,5% de les persones declara haver viscut trans/homofòbia als centres educatius,¹⁴ en contraposició al 21,9%, que respon que no n'ha patit. Cal apuntar també que el 22,35% de les respostes han estat classificades com a «no pertinents» (NP), ja que les persones directament s'hi autoexcloïen pel fet de fer molts anys que havien passat pel sistema educatiu o per haver rebut la formació en altres comunitats autònomes o països.

Gràfic 2. Problemàtiques en l'àmbit educatiu

En gran part de les respostes al qüestionari i també en les entrevistes es fa referència a l'**heterosexisme del sistema educatiu** i a la manca de referents de gais, lesbianes i trans. És a dir, es denuncia que es pressuposa que la sexualitat dels joves és heterosexual i que tots ells encaixen en els rols de gènere que se'ls han assignat, de manera que es fan invisibles altres realitats:

¹⁴ Per obtenir aquest percentatge, hem sumat les respostes d'heterosexisme; problemes amb el professorat o personal d'administració i serveis; situacions d'assetjament; agressions verbals i transfòbia.

«La relació continua sent “heterocentrista”. Els llibres escolars mantenen una visió molt limitada encara avui en dia. Falten exemples de diversitat, per exemple, en exercicis en què l'enunciat d'un problema de matemàtiques podria començar: “la Maria i la Maite viuen juntes i tenen una filla. L'edat de la Maria és tres vegades la de la seva filla i la Maite té...”». (Lesbiana, qüestionari).

Tot i que no es tracta d'agressions directes, l'heterosexisme reproduïx un imaginari que exclou gais, lesbianes i trans en negar-los un espai reconegut socialment i no estigmatitzat. En el marc d'aquest imaginari, es reforcen també les diferències de gènere, com veiem a continuació:

«Crec que sovint els professionals repeteixen tòpics que abunden en la societat en general: “Escolta, Jordi, ja tens nòvia?”, o “Maria, quants nòvios tens?”. Cal informar de la diversitat d'opcions ja des de molt petits. O comentaris com: “Arracada? Això és de nena!” Les escoles no poden continuar reproduint esquemes masclistes de la societat...” (Gai, qüestionari).

La invisibilitat, sumada al llenguatge homo/transfòbic que apareix quotidianament a les converses, fa que molts gais, lesbianes i trans expliquin que, tot i que mai no van rebre una agressió directa i explícita, se sentien discriminats:

«Jo vaig fer batxillerat nocturn i pel fet de ser gai no vaig tenir cap problema, però també és cert que els comentaris i expressions homòfobs eren el pa de cada dia, tot i que no anaven dirigits a la meua persona. A l'institut no es va parlar en cap moment del gènere ni de les diferents orientacions sexuals, senzillament perquè no entraven al temari.» (Gai, qüestionari).

Respecte al llenguatge trans/homofòbic,¹⁵ cal tenir en compte que, com planteja Didier Eribon (1999), és a través del xoc amb l'insult que gais, lesbianes i trans aprenen la connotació negativa de la seva tendència sexual o identitat de gènere fins i tot abans de ser-ne conscients. Els insults, els acudits i els comentaris homo/transfòbics, doncs, encara que no es portin a terme amb aquesta intenció, reforcen l'imaginari social segons el qual ser gai, lesbiana o trans és estigmatitzant.

A més, molts participants de l'estudi tenen la sensació que l'institut no està oferint una educació afectivosexual integradora: «Penso que a les escoles no ens ensenyen sexualitat, només com es posa un condó i prou» (gai; qüestionari). Un professor de secundària gai coincideix que el missatge continua essent heteronormatiu i ho il·lustra amb l'exemple de les visites que organitzen des de l'institut a centres d'informació sobre salut sexual per a joves. La informació que hi donen es limita a temes de reproducció i prevenció d'embarassos, una qüestió que queda molt lluny de les preocupacions dels adolescents gais, lesbianes i trans: «Es fan visites a centres, però clar, per a alguns nens és ciència-ficció perquè només es parla de la contracepció.» (Entrev. professor gai).

¹⁵ Ens referim a expressions tan habituals com «donar pel cul» com a acte de degradació, o els termes «bollera», «travolo» o «maricó» utilitzats per desacreditar algú, especialment per qüestionar-ne la masculinitat o feminitat.

En la mateixa línia, un noi bisexual sosté que l'educació afectivosexual està completament enfocada cap a una perspectiva reproductiva, heterosexist i centrada a evitar embarassos i infeccions. El noi, educador social de professió, assenyala que es tracta d'anar més enllà i oferir referents positius als joves:

«Trobo indignant com a educador que veus que hi ha xavals que tenen dubtes sobre la seva sexualitat i reben inputs negatius a través del seu grup d'iguals i després no es veuen reflectits en models públics. Caldria també que en la infantesa es veiessin altres models d'afectivitat i maneres de ser, de la mateixa manera que comencem a veure nens o nenes en cadires de rodes als catàlegs municipals, però falten dos nens fent-se una abraçada o fent-se un petó. I el mateix amb el col·lectiu transsexual.» (Entrev. home bisexual).

En la mateixa línia, una professora especialitzada en formació afectivosexual assenyala que cal «transmetre que la sexualitat és un regal, però que cadascú s'ha d'anar desenvolupant a ell mateix, i descobrint què hi ha, què li agrada a un mateix, què li dóna plaer. Generalment ens acostem al sexe des del perill, des del risc, i des dels retalls: coital, genital, hetero, adult... i no es mira a dins: i a mi?, què m'agrada? Jo què vull? Mirar a dins, fer-se preguntes, descobrir i descobrir-se». (Entrev. professora secundària).

Tot i que els darrers anys s'ha produït un notable avenç en la visibilització de les realitats de gais, lesbianes i trans i se n'ha reduït la discriminació, els centres educatius continuen sent escenari d'**assetjaments trans/homofòbics**. Tant les persones que han respost el qüestionari com les entrevistades han explicat nombroses experiències d'assetjament, com per exemple:

«Jo a l'escola vaig patir moltíssim, els insults cada cop anaven a més, i alguns professors feien com si res. Recordo un cop a classe que en un exercici de llengua hi havia el meu nom i el company que el va llegir va canviar el meu nom per "el maricón".» (Gai, qüestionari).

Per entendre com s'articula l'homofòbia en l'adolescència és interessant veure que aquesta etapa és una etapa de recerca i construcció de la pròpia identitat. En relació amb el gènere, és especialment diàfan que la identitat masculina es construeix i es reafirma en oposició a la feminitat i al «maricó»:

«Treballem amb adolescents i això vol dir que són persones que estan construint la seva identitat personal però també la seva identitat eroticoafectiva. I d'alguna manera l'afirmació de la masculinitat és "jo no sóc dona, jo no sóc gai". Això fa que l'insult sigui permanent. Jo als alumnes no els ho vaig dient però no faig res per amagar-ho. Hi ha alumnes que ho saben i n'hi han que no.» (Entrev. professor gai).

La transgressió de la masculinitat està especialment castigada en l'adolescència: la pressió per mantenir el rol de gènere és superior pel que fa als nois. És a dir, els límits de la masculinitat es vigilen de manera més estricta i la seva transgressió està més castigada. Això s'explica perquè la masculinitat està socialment més valorada, per la qual cosa «trair» la masculinitat es considera un desprestigi (gais, trans femenines). En

canvi, es considera fins a un cert punt lògic que es valori allò que socialment té prestigi, la masculinitat, i es rebutgi la feminitat normativa (lesbianes, trans masculins) (Garaizabal, 1998). Les citacions següents il·lustren com s'articula la discriminació cap als nois amb identitats no normatives:

«La pressió sobre el que és ser un home és massa asfixiant a l'institut. Jo vaig haver de patir ser “el maricó”, i fins i tot em trucaven a casa insultant-me.» (Gai, qüestionari).

«Al col·legi (...) els nois m'insultaven o m'esperaven quan sortia del col·legi per pegar-me, l'únic suport que tenia era el de les meves amigues.» (Dona trans, qüestionari).

La situació és especialment preocupant si tenim en compte que la persona assetjada se sol trobar aïllada perquè sovint no s'accepta a ella mateixa i té por d'explicar-ho als pares i de demanar ajuda a les amistats:

«L'experiència que vaig viure des dels sis anys fins als setze al mateix col·legi no la desitjo ni al meu pitjor enemic. Des que tenia sis anys era una mica efeminat, i al col·legi tothom em deia “MARICÓ” (...). Burles, rialles, mofes, insults, hòsties, persecucions, bromes... Tot això és el que vaig viure per ser MARICÓ. Ho vaig passar fatal, i el pitjor és que ni tan sols podia explicar-ho als pares perquè em feia vergonya. No tenia amics, i els professors o no se n'adonaven o, si se n'adonaven, miraven cap a una altra banda. Fins i tot algun professor va fer bromes sobre mi davant tota la classe, tot i que he de dir que va ser l'excepció. (...) Això m'ha deixat marcat per a tota la vida.» (Gai, qüestionari).

Ahora, el fet que cada cop se «surti de l'armari» més jove fa que es produeixi un *impasse* fins que la persona pot adreçar-se a associacions o locals d'ambient, ja que se solen dirigir a persones majors d'edat. En aquest sentit, un pare gai entrevistat sosté que cal treballar també en l'àmbit de l'educació en el lleure i crear espais per a adolescents des d'on potenciar una educació afectiva i sexual més enllà dels espais d'ambient:

«Parlo com a mestre i com a pare. S'hauria de fer més incís en el tema educatiu als instituts. Hauria de ser un programa molt ben tractat, que portés lligat també un recurs o un portal d'Internet perquè els nanos poguessin trobar la informació. Quan un nano surt de l'armari se'n va directament a l'ambient. El que s'hauria d'articular és un procés o uns canals perquè si algú sortís de l'armari en aquesta edat no caigués necessàriament en les xarxes de l'ambient.» (Entrev. pare gai).

Cal tenir en compte, a més, que gais, lesbianes i trans no són els únics que reben aquest tipus d'agressions. La creixent presència de famílies homoparentals ha donat lloc a casos de discriminació dels seus fills:

«El meu fill gran ho va passar malament al principi a l'escola quan van saber que la seva mare era lesbiana. El van agafar entre uns quants, li van baixar els pantalons i li volien posar floretes al cul. Va arribar a casa amb la roba destrossada, plorant i espantat. Vaig anar a parlar amb el president de l'AMPA i li vaig dir que si això tornava a passar posaria una denúncia contra l'escola i contra l'AMPA, ja que era resultat de

l'educació que rebien a casa seva i a l'escola; mai més va tornar a passar res.» (Lesbiana, qüestionari).

Els efectes de la trans/homofòbia en els joves són diversos. Entre els efectes negatius hem trobat depressions, intents de suïcidi, autoestima baixa, por continuada de l'agressió, vergonya, sentiment de vulnerabilitat, sentiment de culpabilitat, necessitat de controlar la conducta i la paraula, bloqueig en les relacions, sensació d'haver perdut l'adolescència o trastorns alimentaris, com el cas següent:

«A la infantesa vaig rebre moltíssima discriminació per part dels companys. Vaig haver d'estar ingressat perquè vaig deixar de menjar per no anar al col·legi.» (Home bisexual, qüestionari).

També trobem, però, efectes positius: hi ha joves que assenyalen que aquestes experiències els han fet més forts, amb més empatia, més sensibles, amb més capacitat per enfrontar-se als problemes i els ha fet ser més autors de la pròpia vida, en el sentit que la manca de referents els ha portat a reinventar-se.

Amb relació **al paper del professorat**, en primer lloc, hem d'aclarir que la majoria de casos d'assetjament es produeix en espais on no hi ha figures d'autoritat: pati i vestidors (Coll-Planas *et al.*, 2009). Així, doncs, el professorat no sol testimoniar les agressions més evidents, sinó que només en presència la punta de l'iceberg:

«[A l'institut] "marica" és un insult permanent. Ells et diuen que és una expressió. (...) La gran majoria d'alumnes surt de l'armari quan acaba l'institut. L'aula continua sent un espai on l'alumne busca que l'adult el protegeixi. Però l'alumne sap que no sempre està dins l'aula: té el pati, els passadissos, i sobretot el carrer. És clar, ells pensen: "Què passa quan estic sol i tu no hi ets?" L'institut és un espai prou segur, però el problema és que l'alumne no només es socialitza a l'institut, hi ha el *Messenger*, la família, els amics, els mitjans. La primera por que té el nen és que a casa no l'entenguin. I allà és on li han de dir: "No t'amoïnis, siguis com siguis et continuarem estimant".» (Entrev. professor gai).

En segon lloc, es detecta que el professorat no té eines per abordar aquest tipus de casos, per la qual cosa actua solament en funció de la seva sensibilitat en el tema. Això fa que trobem professorat que relativitza els insults i les discriminacions perquè ho considera un «jocs de nens», d'altres que volen intervenir però que no tenen recursos per fer-ho i, finalment, professionals que opten per intervenir-hi i que tenen més o menys èxit en aquesta intervenció. Una de les conclusions de l'estudi que vam portar a terme amb joves gais, lesbianes i trans és que generalment el professorat no intervé (Coll-Planas *et al.*, 2009), cosa que genera una sensació d'impunitat:

«Al centre on estudiava els professors sabien que m'agredien físicament per ser homosexual, i per això crec que alguns centres educatius toleren l'homofòbia.» (Gai, qüestionari).

El fet que hi hagi professorat que no s'impliqui a resoldre aquestes agressions i es mantinguin indiferents és també criticat per les persones participants, ja que consideren que no prendre partit és també una forma de posicionar-se.

També trobem professorat o personal d'administració que reproduïx l'homo/transfòbia. Així ho ha denunciat un 10% de les persones que ha respost el qüestionari: «He vist membres del personal d'administració i serveis (PAS) que se'n fotien, de parelles del mateix sexe.» (Gai, qüestionari).

El professorat sol quedar especialment desconcertat davant la presència d'alumnat trans i en general col·labora poc a acompanyar-lo en el procés i facilitar-li l'acceptació. En aquest sentit, les persones trans reclamen que s'agilitzin els canvis de nom interns (quan es passa llista a classe, per exemple) i que es busquin alternatives si la persona demana no canviar-se al vestidor que té assignat. Cal dir que el professorat se sol mostrar desconcertat o fins i tot reticent davant d'aquest tipus de demandes.

Un altre exemple l'ofereix un entrevistat que treballa en un centre de menors on el mateix personal educador reproduïx l'homo/transfòbia, mentre que el grup d'iguals accepta sense problemes la situació:

«En el món dels centres de menors la població és majoritàriament masculina i hi ha una homosexualitat encoberta, no reconeguda. Tots tenim necessitats. I per exemple a la presó hi ha molta gent enganxada a la droga i fan de "xaperos" per aconseguir droga. En el món dels menors passa el mateix; hi ha molta necessitat de ser estimats, i es produeixen aquests contactes. I jo he estat en reunions d'educadors de centre i això es penalitza. Tenim un nano al centre que la seva màxima aspiració a la vida és ser com la Shakira, i en el moment en què pot es fot una perruca rossa i un vestit ajustat. I si pogués ser transsexual ho seria, però allà es penalitza. En el seu grup d'amics està superacceptat.» (Entrev. pare gai).

Per valorar l'impacte d'aquest tipus d'actuacions que duen a terme professionals a càrrec de l'educació de menors, cal tenir en compte l'efecte d'accions d'aquest tipus quan provenen de figures d'autoritat i que haurien de donar exemple.

El professorat que hem entrevistat o que ha respost el qüestionari apunta obstacles a l'hora de treballar els temes relacionats amb gais, lesbianes, bisexuals i trans a l'aula, com per exemple la manca de recursos i l'oposició de les famílies i d'altres companys professors:

«Com a docent a qui li agradaria treballar per portar a les aules discussions relacionades amb aquest tema, hauré de justificar-me sovint. (...) En educació secundària, les coses més innocents (com, per exemple, fer visible l'existència i el valor d'obres artístiques de "temàtica gai o lèsbica") poden ser motiu de problemes greus amb les famílies i fins i tot amb sectors del professorat. (...) I penso també que, a més a més d'aprofitar espais com la famosa assignatura d'educació per a la ciutadania o de crear-ne de nous (sessions periòdiques d'educació sexual), és un tema que s'hauria de treballar des de tots els àmbits.» (Gai, qüestionari).

El blanc de les agressions i discriminacions homo/transfòbiques a les escoles i instituts no és només l'alumnat, sinó també el professorat LGTB. Diversos professors gais i lesbianes relaten que se senten agredits pel seu propi alumnat:

«Hi ha un cert menyspreu per una part de l'alumnat cap a professorat efeminat.» (Gai, qüestionari).

«Com a docent, he de dir que no hi ha cap tipus de protecció per a nosaltres ni per als alumnes homosexuals. Els professors són agredits verbalment i psicològicament de manera continuada. Jo mateix he patit insults durant anys. La situació ha millorat una mica (...), però encara seguim a la diana.» (Gai, qüestionari).

Cal treballar, doncs, perquè el professorat gai, lesbiana i trans tingui unes condicions de treball en què no s'hagi d'amagar i aquestes persones puguin esdevenir referents de carn i ossos per al seu alumnat. En aquest sentit, un professor gai entrevistat remarca la importància de fer pública l'homosexualitat i la transsexualitat a l'aula, per la qual cosa cal donar suport a aquest professorat i protegir-lo de qualsevol possible assetjament:

«Interioritzes fins a tal punt que vius en una societat hostil que al final ho acabes normalitzant. Perquè no fos tan hostil hi hauria d'haver polítiques molt decidides. Per exemple, si un professor es troba que un cop ha fet pública la seva condició de gai o lesbiana pot viure alguna mena de situació desagradable, l'Administració hauria de procurar donar totes les eines a aquesta persona. És a dir, preveure la seva defensa, preveure la intervenció, i si en un moment determinat no pot més per la tensió creada, preveure que pugui canviar de centre. En primer lloc, hi hauria d'haver un gran suport al professional, i després fer polítiques molt fortes de visualització. (...) També penso que estaria molt bé que es fes una determinada visibilitat dels professionals, però això implica que la persona, el professorat que fa aquesta visibilitat, no la faci sol, sinó dins d'un programa que el protegeixi, en què es preveu tot, l'acompanyament, com es gestiona el conflicte...» (Entrev. professor gai).

No podem acabar l'apartat sobre l'actuació del professorat sense reconèixer els exemples de bones pràctiques que hem trobat al llarg del treball de camp. Hi ha casos, per exemple, de professionals que donen ple suport a la persona en el camí de la seva acceptació:

«Aquí he de dir que la meua experiència ha estat molt bona. La meua professora em va ajudar a sortir de l'armari, em va facilitar la manera de dir-l'hi als amics quan fos el moment. Els meus amics s'ho van prendre genial, fins i tot els va fer molta il·lusió.» (Lesbiana, qüestionari).

Fins i tot hi ha centres educatius que lluny d'individualitzar la intervenció i centrar-se exclusivament en el treball amb la persona assetjada i/o els seus agressors, han actuat a tot l'institut:

«M'agradaria que coneguessis una nena que es diu Amaia (...). Els pares molt bé, estan darrere d'ella, l'ajuden, molt bé. (...) Doncs aquesta nena va a un col·le d'Esplugues. Llavors els pares ja van anar a parlar abans de l'estiu perquè ella comencés com a Amaia, no com a Albert, i l'equip directiu de l'institut no hi té cap problema. (...) I tots els companys ho saben i la tracten com a Amaia. (...) Doncs en aquest col·le ja han fet un treball sobre homosexualitat i també s'ha fet una xerrada de transsexualitat.» (Entrev. psicòloga).

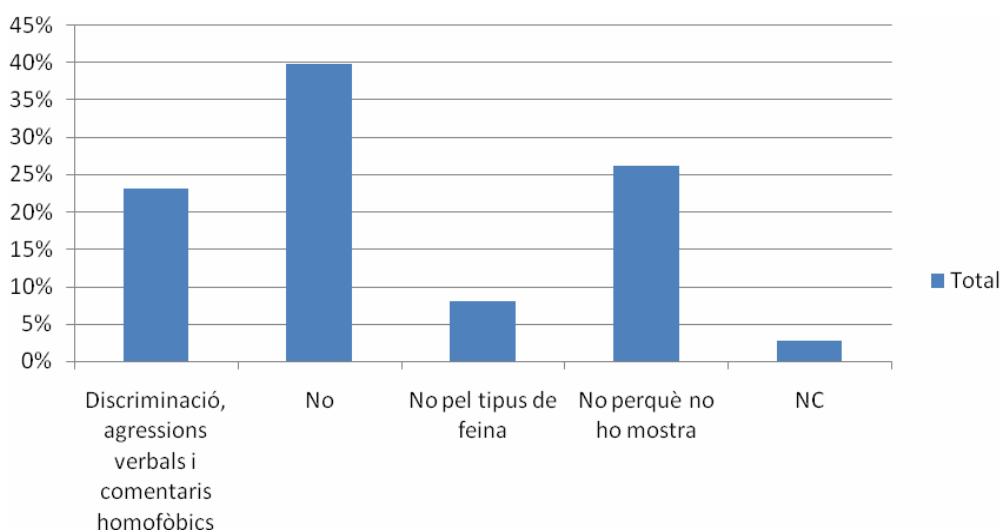
Aquest tipus d'intervencions integrals resulta fonamental si tenim en compte que la majoria d'agressions es produeixen en moments en què no hi ha cap figura d'autoritat, per la qual cosa, a part de millorar la formació del professorat, és important treballar amb el conjunt de l'alumnat per tal d'evitar els casos d'assetjament i perquè, en cas que es produeixin, es denunciïn.

5. Àmbit laboral

Aquest apartat l'hem dividit en dues seccions. En primer lloc, abordarem les discriminacions o agressions que relaten les persones gais, lesbianes i trans en els seus llocs de treball o a l'hora de buscar feina. En segon lloc, tractarem del treball sexual masculí i, sobretot, del treball sexual exercit per dones trans.

Pel que fa als **problemes amb relació al treball**, cal dir que és un dels àmbits en què gais, lesbianes i bisexuals perceben menys situacions de discriminació, mentre que és l'àmbit en què les persones trans tenen més problemes. Com es desprèn del gràfic següent, el 73,2% de les persones que ha respost el qüestionari declara no haver viscut situacions de discriminació a la feina. Cal dir que dins d'aquest percentatge hem inclòs les persones que afirmen que no viuen discriminació perquè no són visibles a la feina o pel seu tipus de feina (àmbit cultural i artístic, sobretot) o perquè tenen una situació laboral que els fa sentir protegits (funcionaris, autònoms, propietaris de petites empreses...).

Gràfic 3. Problemàtiques en l'àmbit laboral

A l'hora d'interpretar l'alt percentatge de persones que assegura no haver viscut homofòbia en l'àmbit laboral, cal tenir en compte que hem detectat que moltes persones entenen l'homofòbia com a agressions directes o discriminacions explícites i

no consideren les agressions verbals o els acudits degradants com a expressions d'homofòbia. Aquest és el cas de les persones següents:

«Mai no he tingut cap problema a la feina. Se sent gent parlar malament d'homosexuals, però la realitat és que no hi ha discriminació.» (Gai, qüestionari).

«No he patit cap discriminació, tot i continuar sentint els típic acudits sobre marietes, i sobretot referits a persones transsexuals o transgèneres.» (Dona bisexual, qüestionari).

En aquestes citacions veiem que, tot i que aquestes persones viuen situacions que des del nostre punt de vista són expressions d'homofòbia, no les consideren com a tals. Per això, cal ser prudent i no entendre que el 73,2% no ha viscut discriminacions ni agressions a la feina, sinó que no ho percep com a homofòbia. A més, és destacable que el 26,2% de les persones ha respost que no han estat discriminades ni agredides en l'àmbit laboral perquè fan un esforç perquè els seus companys i superiors no coneguin la seva homosexualitat o transsexualitat. Aquestes persones, doncs, no tenen uns entorns de treball en què es puguin relacionar amb tranquil·litat i mencionar algun aspecte de la seva vida privada com fan els seus companys heterossexuals. Tot i això, la forma habitual de plantejar-ho és no donar importància al tema i, com veiem amb relació a l'espai públic, afirmar que no cal anar «exhibint-se».

Una altra vegada, doncs, trobem la tensió entre la necessitat d'impulsar la visibilitat en els llocs de treball per tal de fomentar la desactivació de l'homo/transfòbia i el reconeixement que per a molta gent amagar-se és una forma molt raonable de protegir-se:

«A la feina sempre sóc discret, sóc invisible com a transsexual (...). No acostumo a parlar de la meua vida privada perquè crec que no seria ben entesa (...). Si sabessin que sóc trans em prendrien per un bufó de cort o per un boig i com que sóc minoria el que aconseguiria seria empitjorar l'ambient de treball i qui acabaria rebent seria jo, que a més estic en l'últim grau de l'escalafó. A més sempre hi ha el perill del *mobbing*.» (Home trans, qüestionari).

En aquest sentit és fonamental una política d'empresa que decididament i explícitament s'oposi a qualsevol tipus d'agressió o discriminació de gais, lesbianes i trans. Aquesta citació n'és un exemple:

«Afortunadament estic en una multinacional en què tota mena de discriminació és rebutjada en un codi de conducta d'aquesta empresa. Ja sigui per qüestions de sexe, raça, nacionalitat, religió, creença, orientació sexual... I en què a més s'informa a tots els treballadors d'això. És clar que sí que he hagut d'aguantar molts comentaris ofensius d'altres companys, però a esquena de la direcció de l'empresa.» (Home bisexual, qüestionari).

Com dèiem al principi, un factor que afavoreix la possibilitat de «sortir de l'armari» i revelar la transsexualitat és gaudir d'unes condicions de feina segures, en què la continuïtat del lloc de treball no depengui de la possible animadversió de companys o

superiors. Moltes persones que treballen com a funcionàries s'han expressat en aquesta línia. També cal dir, però, que hem trobat personal funcionari que assenyala que en el seu àmbit també es percep homofòbia, tal com il·lustra aquesta citació d'un noi gai policia:

«Tinc feina estable com a funcionari des de fa més de deu anys, però no, no puc comentar la meva condició sexual i menys a la meva feina tan “específica” i masclista. Comentaris constants amb relació als gais, les lesbianes i els transsexuals i burles sobre la condició de ser gai o sobre les dones. No puc comentar amb naturalitat la meva condició i, si ho fes, més d'un company no voldria treballar amb mi dins el vehicle policial.» (Gai, qüestionari).

Hi ha àmbits laborals, precisament com el policial, en què està molt marcada la separació per sexes i l'enaltiment de la masculinitat, i és aquí on quotidianament es produeixen més casos d'homofòbia. Tot i això, cal dir que encara que l'àmbit de la seguretat continuï mantenint aquest caràcter, els darrers anys s'han fet alguns avenços, com ara la introducció de formació amb relació a la diversitat sexual per als agents de seguretat o la constitució d'una associació que agrupa gais, lesbianes i trans que treballen en els cossos de seguretat.

Les persones més discriminades del col·lectiu en aquest tema, en tot cas, són les persones seropositives i les persones trans visibles i/o sense la documentació legal canviada. La situació de fragilitat en què es troben les persones seropositives a la feina ha estat també present en les respostes:

«Sí, he sofert discriminació per ser gai, i a més a més perquè en l'examen mèdic em van obligar a dir si era seropositiu o no. La qual cosa, amb resposta positiva, em va suposar l'acomiadament.» (Gai, qüestionari).

Pel que fa a la situació de les persones trans, la majoria de les que han contestat expliquen situacions de discriminació gairebé sempre relacionades amb el problema de no tenir els documents oficials canviats o pel fet de trobar-se en un moment de transició amb relació a la transformació corporal, per la qual cosa no tenen una imatge que es pugui identificar clarament com a masculina ni com a femenina. La discriminació se sol produir ja abans d'haver obtingut la feina: a l'entrevista de feina. Si la persona és visiblement trans pot ser rebutjada d'entrada o no admesa en una empresa de treball temporal (ETT). En canvi, si la persona no és recognoscible com a trans a primera vista però no té la documentació canviada solen passar situacions com la següent:

«Vaig viure una gran discriminació laboral quan vaig demanar feina en una empresa de missatgeria. L'entrevista va anar molt bé, però quan vaig treure el DNI —aleshores el meu canvi físic ja era notable però el meu nom antic de noia encara figurava allà estampat— em van dir que en aquell cas no podien contractar-me.» (Home trans, qüestionari).

També solen tenir conflictes laborals les persones que entren a treballar mantenint el sexe de naixement i al cap del temps comencen la transició per viure segons el gènere sentit:

«A la feina sí que hi he tingut problemes. Em feien la vida impossible (*mobbing*), fins i tot les meves psiquiatres del Clínic van haver d'interferir amb una carta, però igualment van aprofitar una reducció de personal per fer-me fora. Ara mateix trobar feina és difícil, perquè per llei encara no puc canviar el DNI fins d'aquí a un any.» (Dona trans, qüestionari).

Així com és freqüent que les persones trans visibles siguin rebutjades en moltes feines, rebin assetjament o no es respecti la seva identitat de gènere, també trobem algun cas de plena acceptació, en què els responsables de l'empresa, per exemple, accepten que la persona canviï el seu nom a efectes interns encara que no tingui la documentació legal modificada.

Les dificultats laborals que acabem de descriure, juntament amb la fascinació, habitualment no reconeguda, que molts homes senten per les dones trans, expliquen que moltes d'elles es dediquin al **treball sexual**. Una treballadora social especialitzada en treballadores sexuals trans considera que les més vulnerables dins del grup són les dones trans immigrades procedents de l'Amèrica Llatina:

«Als seus països viuen exposades a una vulneració de drets sistemàtica. Moltes vegades he atès dones trans que m'han explicat com han estat víctimes d'agressions sexuals i de maltractaments físics en general, particularment per part de la policia. I no en pocs casos les seves amigues i/o conegudes han estat assassinades.» (Entrev. mediadora treballadores sexuals trans).

Al fet de ser trans, treballadores sexuals i immigrants, encara es poden sumar dos factors que augmenten exponencialment el risc d'exclusió social: la drogodependència i el fet de ser seropositiu.

Un col·lectiu que sol quedar més invisibilitzat és el d'homes treballadors sexuals que treballen per a un públic masculí. El perfil d'aquest grup presenta algunes especificitats:

«La majoria són immigrants, d'entre vint i trenta anys, més aviat de trenta que de vint, al contrari d'allò que diuen els mitjans de comunicació. Menors de vint anys n'hi ha molt pocs, entre altres coses perquè no aguanten aquesta feina, no tenen paciència. I aquí a Barcelona, als pisos la majoria són procedents d'Amèrica Llatina, i al carrer, del Magrib.» (Entrev. mediador treballadors sexuals)

El professional mediador especialitzat en treball sexual masculí comenta que el percentatge d'homes immigrants que s'hi dedica no ha parat d'augmentar els darrers anys. El principal tema que reclamen és poder fer el procés de regulació, ja que la majoria es troben en situació il·legal. Tant el professional mediador com el coordinador d'educadors de carrer coincideixen a assenyalar que és un error dirigir-se a ells com a gais, encara que tinguin sexe amb altres homes:

«En realitat, si parles d'homes que tenen sexe amb homes per diners, són treballadors sexuals, tant és la identitat que tinguin. El fet d'assenyalar la identitat impedeix tota la resta, perquè hi ha persones a qui els costa acceptar aquesta identitat i per culpa d'això ja no poden... Per exemple venir als locals els costa molt, els fa molta vergonya.» (Entrev. mediador treballadors sexuals).

Un altre obstacle a l'hora de poder treballar amb ells és que la seva precària situació al país els fa desconfiar de les associacions i dels serveis públics que els ofereixen suport:

«Amb els treballadors immigrants, per exemple, tenim la dificultat de ser una organització gai i, simplement, de ser una organització, perquè alguns ho relacionen amb la creença que podem trucar a la policia. És una qüestió de confiança entre l'educador i el treballador sexual.» (Entrev. educador social carrer)

La gran majoria de debats teòrics i polítics amb relació al treball sexual, sobretot el femení, parteix de la consideració de si les persones que s'hi dediquen ho fan forçades o ho escullen. Es tracta d'un debat molt crispat i en el qual no ens pertoca entrar en profunditat. De tota manera, una sintètica referència en aquest sentit resulta ineludible. Sense ànim de simplificar en excés, en primer lloc trobem el discurs segons el qual les dones estan «prostituïdes», és a dir, no escullen dedicar-s'hi, sinó que són víctimes d'altres (màfies, proxenetes, etc.) o d'unes condicions socials pèssimes que les han abocat a aquesta activitat. Des d'aquesta perspectiva, resulta intolerable plantejar la possibilitat de regular el treball sexual, ja que seria una forma de legitimar una situació que degrada i humilia les dones que s'hi dediquen.¹⁶

En segon lloc, podem agrupar les veus de les persones que, sense negar que hi ha dones que s'hi dediquen d'una forma forçada o fruit de la falta d'altres alternatives laborals, sostenen que el treball sexual no necessàriament ha de considerar-se inherentment un acte de degradació i que cal lluitar perquè les dones que ho vulguin deixar ho puguin fer i perquè es regulin les condicions laborals de les que s'hi vulguin dedicar. Des d'aquesta perspectiva s'aposta per la regulació del treball sexual. Cal dir que les associacions de treballadores sexuals que s'han posicionat en el debat acostumen a situar-se en aquesta segona opció; aquest és el cas del Col·lectiu de Transsexuals de Catalunya, el Colectivo Hetaira, de Madrid, o el Comitè Internacional sobre els Drets dels Treballadors del Sexe a Europa.

Si concretem aquest debat amb relació a les treballadores sexuals trans, cal tenir en compte que aquest grup sol exercir de forma autònoma, és a dir, sense proxenetes, i al carrer, no en establiments gestionats per empresaris. Les treballadores sexuals trans amb qui hem parlat al llarg del treball de camp (tres entrevistes i gran part del grup de discussió de trans immigrants) afirmen que s'hi dediquen per elecció pròpia:

«Jo traballo d'això perquè vull, és una manera de viure millor. I no és que no vegis la quantitat d'insults que un ha de sentir cada dia, les coses que et criden, com t'humilien, els clients dolents i desagradables... Però

¹⁶ En aquesta línia, vegeu Lienas (2000).

jo treballo per a mi, no tinc ni proxeneta ni res. Entre transsexuals no en conec cap que tingui proxeneta.» (Grup discussió trans immigrants).

De tota manera, pel que fa al treball sexual és difícil establir una clara distinció entre elecció i explotació. Una medidora que dona suport a treballadores sexuals, de les quals estima que un 15% són trans, afirma que «en la meua opinió, gairebé totes les dones trans amb qui treballo no tenen una altra opció». De fet, quan l'organització on treballa ha aconseguit trobar-los algun altre tipus de feina, també han estat discriminades. Cal tenir en compte, doncs, que el treball sexual és sovint l'única alternativa laboral de moltes de les dones trans que s'hi dediquen:

«Puc afirmar que gairebé el 90% de les treballadores sexuals transsexuals que he atès no haurien optat pel treball sexual si haguessin pogut accedir a una altra feina. L'elevat nivell de discriminació que pateixen les persones transsexuals es manifesta fonamentalment en l'àmbit laboral, i el treball sexual s'ofereix com l'alternativa més viable. Per això trobo que la relació entre transsexualitat i treball sexual és tan estreta i malauradament necessària com a mitjà de supervivència.» (Entrev. medidora treballadores sexuals trans).

Des del nostre punt de vista, l'anàlisi de la situació del col·lectiu de treballadores sexuals i el debat polític sobre com s'ha d'abordar han de tenir en compte la multitud de realitats dins del col·lectiu, una preocupació pel seu benestar, un reconeixement de les condicions de vida que aboquen a dedicar-se al treball sexual, i escoltar la veu de les persones que defensen una visió dignificant d'aquesta feina i reclamen poder dedicar-s'hi amb unes condicions laborals que garanteixin els seus drets. Com afirma un entrevistat que dona suport als treballadors sexuals, és necessari «abordar el tema no des de l'abolicionisme o del victimisme, sinó escoltant-los i escoltant-les». El problema és que, tal com sosté Dolores Juliano (2004), la figura de la treballadora sexual ataca la construcció hegemònica de la feminitat i per aquest motiu ha esdevingut un tema tan polèmic en el si del feminisme. En certa manera, en el debat sobre el treball sexual, les imatges, les pors i els estereotips de les persones que són partidàries de les diferents opcions comporten el perill d'invisibilitzar el que tenen a dir les mateixes treballadores sexuals.

Entre els arguments a favor de la regulació, les treballadores sexuals que hem entrevistat apunten que això els oferiria una cobertura legal i, a la vegada, els permetria contribuir a les arques públiques amb els impostos derivats del gran volum d'ingressos que genera aquesta activitat econòmica:

«Que totes paguin impostos, tenir dret a l'atur, a la Seguretat Social... (...) Cotitzaríem més gent a la Seguretat Social. Si diuen que les prostitutes són les que guanyen més diners, doncs hi aportaran més diners, oi?» (Grup discussió trans immigrants).

La regulació permetria, a més, evitar situacions d'exclusió com la d'aquesta dona trans, que després d'una vida de treball no té en la vellesa una pensió que li permeti viure amb dignitat pel fet de no haver pogut contribuir:

«Sóc puta des dels catorze anys. (...) [Ara només rebo] una pensió no contributiva. És impossible, com puc viure amb això? Ara em fan fora del pis i estic esperant que em donin un pis social.» (Entrev. dona trans gran).

Respecte a la forma d'articular aquesta hipotètica regulació, s'aposta per fomentar el treball sexual autònom, sense proxeneta, o en forma de cooperativa de treballadores:

«Jo trobo que només es pot [regular] des d'un punt de vista autònom. I crear més cooperatives és un autèntic repte, un concepte que cal desenvolupar. En el tema de la prostitució estic d'acord a acceptar els espais específics on es concentra la prostitució de carrer, llocs on es permet aquesta feina. Per a aquests llocs específics estic d'acord que hi hagi una entrada i una sortida que prohibeixi l'accés als menors d'edat. Que sigui un carrer, un tros d'una nau industrial, amb *meublés* on les persones que hi treballen tinguin el seu certificat en regla que digui que treballen i mitjans de seguretat com ara policies, detectors d'armes...» (Entrev. treballadora sexual trans).

Al marge dels debats de fons sobre l'abolició o la regulació, les treballadores sexuals i els informants clau entrevistats apunten altres problemàtiques més específiques que afecten aquest grup. Una qüestió recurrent és la denúncia de les lleis i ordenances municipals que persegueixen el treball sexual (especialment la coneguda com a «Ordenança de civisme») i que suposen un assetjament a les treballadores sexuals per part dels cossos de seguretat. En aquest sentit, hem trobat diverses denúncies del tracte rebut per part dels agents de seguretat. Al grup de discussió de dones trans immigrants, per exemple, una de les participants explica aquesta anècdota amb la qual vol il·lustrar que, davant l'acusació d'haver robat a un client, la seva versió no es considera legítima:

«Per exemple, te n'has anat amb [un client], has estat amb ell i t'ha pagat, però com que ell no ha acabat, vol que li tornis els diners, i com que tu et poses xula i dius que no, que estàs treballant i el que no pot ser és que treballis l'estona que hagi de treballar i com que ell no s'ha escorregut, et demani els teus diners, perquè no els hi tornaràs. Aleshores truca a la policia i els diu que l'has robat. Tu els expliques allò que ha passat (...) i no et creuen (...), i creuen a qui suposadament i entre cometes és la víctima.» (Grup discussió trans immigrants).

En termes generals, tant les treballadores sexuals entrevistades com els treballadors socials que els donen suport denuncien que la policia les tracta malament, que en ocasions extremes poden arribar a l'agressió física, i que hi ha pràctiques de corrupció d'alguns agents (grup discussió trans immigrants). En tot cas, la legislació actual que empara la persecució del treball sexual de carrer, l'Ordenança de civisme a Barcelona, permet una certa discrecionalitat dels agents (vegeu Arella *et al.*, 2007), que també és objecte de denúncia:

«Els policies fan el que volen. Ara si t'enxampen xerrant amb un client també et volen posar una multa, fins i tot si és un amic. Em va passar un cop, que estava parlant amb un amic i li volien posar una multa. Els vaig dir "Aviam, si ho fan, bé, però jo recorreré. Aquest és el meu millor amic. Què passa, que qualsevol persona que parli amb mi ha de ser un

client?" (...) També et multen quan vas pel carrer (...). L'Ajuntament ha posat una ordre perquè els clients no vinguin a nosaltres, però és que sovint el policia t'atura a tu, i hi ha el client però no li posa la multa al client sinó a tu. I per exemple l'Ordenança diu que tota persona que s'ocupi amb un client, i es veu que està pagant, que el veuen pagant... l'Ordenança és això. Però és que ja no: et veuen i te la posen.» (Grup discussió trans immigrants).

Finalment, entre les propostes concretes que s'han posat damunt la taula sobre mesures que es podrien portar a terme des de l'àmbit municipal destaquen treballar per la visibilitat de les dones trans («amb l'objectiu d'aturar el nivell de violència que pateixen»), emparar les treballadores (formació en drets, suport legal i psicològic...), facilitar la formació perquè les dones que ho vulguin puguin accedir a altres tipus de feina, i formar els cossos de seguretat perquè tractin amb respecte les treballadores sexuals. Alhora, es denuncia que en les polítiques públiques existents dedicades a treballadores sexuals les trans estan discriminades perquè sovint no tenen modificada la documentació (jurídicament, doncs, són homes i no poden accedir a programes dirigits a dones)¹⁷ i perquè s'estableix que la prioritat és treballar amb les treballadores sexuals no trans.¹⁸

¹⁷ Entrev. mediadora treballadores sexuals transsexuals.

¹⁸ Entrev. home transsexual immigrant.

6. Salut

L'àmbit de la salut ha estat en un dels que menys situacions de discriminació s'han relatat en les respostes al qüestionari: el 76,8% de les persones afirma no haver tingut cap problema en l'àmbit sanitari.¹⁹ Entre les persones que sí que n'han tingut, majoritàriament relaten haver rebut un tracte diferencial o discriminatori en el context de centres sanitaris per raó de la seva identitat de gènere o tendència sexual (el 9,40%) o que han estat discriminades amb relació a les infeccions de transmissió sexual (el 5,74%). En aquest apartat aprofundirem, en primer lloc, les situacions relacionades amb la sida/VIH i a continuació abordarem les situacions de tracte diferencial o directament discriminatori.

Amb relació a la **prevenció de la sida/VIH**, així com altres infeccions de transmissió sexual (ITS), algunes persones han fet referència a la seva experiència en centres de detecció d'ITS i han relatat casos de tracte estigmatitzant i culpabilitzador:

«M'he sentit discriminat concretament al Departament de Malalties de Transmissió Sexual del CAP de Drassanes, on vaig anar a demanar informació i a una consulta i al final de la consulta em van sotmetre a un qüestionari sobre els meus hàbits sexuals on el fet de ser gai es relaciona directament amb una major incidència o probabilitat de contraure VIH i altres MTS... Ho vaig trobar escandalós i li ho vaig comentar al doctor que em va atendre, malgrat el seu raonament, que defensava la seva postura argumentant que el seu punt de vista era únicament estadístic. El doctor (...) no em va semblar un bon professional, em va fer sentir fatal i crec que mai no tornaré a aventurar-me en aquest servei a fer cap consulta.» (Gai, qüestionari).

«A Drassanes (Departament de Malalties de Transmissió Sexual) hi ha o hi havia una infermera que quan et treu una mostra de sang et deixa clar que no li agraden ni les putes ni els gais. Et fa sentir culpable, diu que si et fa falta una prova de la sida és perquè t'has comportat malament.» (Gai, qüestionari).

Cal tenir en compte que aquestes crítiques no són aïllades. Aquesta situació planteja el perill que, davant d'aquest tracte, la gent es deixi de fer proves o no hi expressi dubtes relacionats amb la prevenció perquè no es crea un clima de confiança. Afortunadament, les persones que han explicitat que no tornaran a aquests serveis públics demostren conèixer alternatives creades per associacions com són el BCN Checkpoint o Stop Sida.

Socialment, es continua associant ser gai amb tenir sida, i alguns professionals semblen reproduir aquest estigma:

«En aquell moment vaig sentir-me una mica incòmode pel fet que la doctora em va mirar d'una manera molt rara i em va dir que no combregava amb el tema i que els homes gais contreien molt més fàcilment el virus, amb to homofòbic.» (Gai, qüestionari).

¹⁹ A causa de la distribució de les respostes (més d'un 75% de les quals es concentra en una opció), hem considerat que la inclusió del gràfic no era necessària en aquest apartat.

«Una especialista de l'Hospital del Mar davant d'una consulta sobre una malaltia de transmissió sexual em va dir que pensava que els homosexuals érem uns inconscients. Vaig presentar una queixa per escrit.» (Gai, qüestionari).

«Amb una doctora, per demanar-li que em fes les proves del VIH, li vaig haver de rebel·lar la meua condició, i em va esbrincar dient-me que els gais som més propensos a agafar la sida.» (Noi gai, qüestionari).

També hem trobat exemples de dones trans que viuen situacions de discriminació similars a l'hora de fer-se les proves de detecció d'ITS, ja que en aquest cas s'ajunta el fet de ser trans amb el de pressuposar que és treballadora sexual.

Amb relació a la informació sobre sida/VIH, un noi gai seropositiu entrevistat considera que no s'hi posa prou èmfasi:

«És molt insuficient, sobretot tenint en compte que Espanya té unes xifres molt i molt elevades, una taxa d'infecció altíssima. Es calcula que a Espanya hi ha entre 120.000 i 150.000, una barbaritat. A Anglaterra hi ha 70.000 i les campanyes d'informació són massives, estan en totes les discoteques gais amb cartells de prevenció contra el VIH.» (Entrev. prevenció sida/VIH).

Un altre dels informants clau en temes de sida/VIH ha posat damunt la taula les altes taxes d'infecció per VIH i la necessitat de seguir l'exemple d'altres ciutats europees com ara Colònia, Londres o Amsterdam, que dediquen molts esforços a les campanyes de prevenció. Aquesta ha estat la seva resposta quan li hem preguntat per l'evolució del VIH a Barcelona:

«Hi ha un nou brot epidèmic, això no és la continuació d'una cosa que va començar amb la detecció del primer cas a la Vall d'Hebron l'any 1980 o 1981, això ja és un altre brot epidèmic importantíssim, i que pel que fa als homes gais ja no és una epidèmia, sinó una endèmia, que es dona de manera sistemàtica. (...) Volem un col·lectiu malalt? És que ho està físicament, literalment malalt.» (Entrev. prevenció sida/VIH).

A més, sembla que hi ha un cert debat en la comunitat gai al voltant de com abordar la prevenció del VIH i de les ITS en el mateix col·lectiu. Hi ha qui considera que dedicar campanyes de prevenció exclusivament al col·lectiu gai en fomenta l'estigmatització, mentre que altres opinen que és urgent portar a terme campanyes específiques:

«Aquí hi ha grups gais que estan en contra de fer campanyes focalitzades perquè diuen que això fomenta l'estigmatització i la por. La meua postura és que estem jugant amb les vides de les persones, hi ha un problema real, i si es pot prevenir s'ha de fer amb tots els mitjans.» (Entrev. jove seropositiu).

D'altra banda, un dels entrevistats expressava la sensació que la prevenció en saunes de Barcelona és exagerada i que els usuaris poden acabar tenint la sensació que estan en un «laboratori» en espais que haurien de ser d'oci:

«Falta una mica de coordinació. Els educadors van a les saunes i allà hi ha també l'Agència de Salut Pública de l'Ajuntament, i després també hi ha els de les enquestes. I jo com a usuari quan vaig a la sauna em sento com en un laboratori, i això pot generar l'efecte contrari pel que fa a informació. Se n'abusa. Bé, a les saunes se n'abusa, però després als joves els queda llunyà i els sembla una cosa molt vaga, la sida. I els grans que fa vint anys que fan servir condó estan fins als nassos i es relaxen.» (Entrev. educador social carrer).

Alguns grups específics com les lesbianes van estar invisibilitzades en el moment de la irrupció de l'epidèmia perquè es considerava (i encara avui es considera) que el risc de transmissió d'infeccions sexuals té molta menys incidència en les relacions entre dones. Per aquest motiu, s'apunta que falten campanyes específiques adreçades a dones i a donar a conèixer i facilitar material preventiu pensat per a elles:

«S'han de fer tantes coses... Per exemple tallers de sexualitat per a dones, que no se n'havien fet mai per a dones lesbianes. Campanyes de prevenció però no quan passa alguna cosa, sinó per viure la sexualitat amb més normalitat i amb més plaer i amb més tranquil·litat. No quan hi hagi un problema per anar a arreglar-lo, sinó facilitar que tot sigui més bonic.» (Entrev. psicòloga).

La informació, en tot cas, és només una part, ja que persones perfectament coneixedores dels riscos de practicar sexe sense protecció continuen arriscant-se. Per tant, el repte és analitzar el vincle entre informació i conductes. En aquest sentit, els obstacles per a la prevenció no són només racionals (vinculats al coneixement) o a la possibilitat material (disponibilitat de mètodes de prevenció), sinó que cal tenir en compte que en la presa de decisions hi ha un gran component emocional que de vegades provoca que finalment no s'utilitzin mecanismes de prevenció en les relacions sexuals, com per exemple la necessitat de «fondre's amb l'altre», d'un contacte ple i sense barreres (entrev. prevenció sida/VIH). Entendre aquest fet ens ajuda a millorar la prevenció:

«Encara que els programes de prevenció sobre sexe segur sovint transmetin missatges universals ("utilitza condó sempre"), aquesta aproximació senzilla i simplista pot no encaixar bé amb les complexitats emocionals que influeixen en les pràctiques sexuals dels [homes que tenen sexe amb homes]. Els programes de prevenció haurien d'incloure i emfatitzar la part no racional i els processos afectius que intervenen en les decisions i la presa de risc sexual per dirigir els missatges.» (Fernández-Dávila, 2009)

Una recerca portada a terme recentment a Barcelona (Fernández-Dávila, 2009) qüestiona estudis fets fins al moment, en què s'atribueixen les pràctiques sexuals de risc en les relacions entre homes a factors com ara les dificultats en l'ús del preservatiu, l'optimisme respecte al VIH pels avenços en el tractament, la fatiga en la presa de mesures de prevenció o l'ús d'alcohol i drogues. L'autor de l'estudi considera que aquestes explicacions «ignoren les circumstàncies intraindividuals». Concretament, Fernández-Dávila apunta que entre els factors que condueixen a establir pràctiques sexuals de risc hi ha el fet de trobar-se en una posició de vulnerabilitat per negociar o la por d'espatllar una relació sexual que és necessària per

tal de sentir-se valorat o desitjable o escapar a la soledat. L'autor coincideix amb Rafael Díaz (1999), que diu que «on la necessitat de connexió, afirmació o autovàlua és tan gran i profundament sentida, la preocupació per la salut i la seguretat sexual poden ser aclaparadores o obstacle per cobrir aquest tipus de necessitats no sexuals».

L'estudi també analitza el *barebacking* (penetració anal sense protecció de manera sistemàtica). En aquest cas, les persones que el practiquen relaten sentir-se atretes per una gran excitació producte de pràctiques prohibides o que suposen risc. La incidència i extensió d'aquesta pràctica no està clara. L'informant clau d'Internet i VIH hi atribueix una gran importància basant-se en la rellevància que té en les pàgines de contactes. En contraposició, l'informant de prevenció de sida/VIH sosté que es tracta d'una pràctica absolutament minoritària i que sobredimensionar-ne l'impacte pot conduir a la culpabilització dels gais seropositius, en considerar que ells mateixos s'ho han buscat portant a terme pràctiques sexuals perilloses.

Des del nostre punt de vista, és necessari entendre que aspectes com ara la baixa valoració d'un mateix, la dificultat per canalitzar el desig cap a persones del mateix sexe o, fins i tot, posar en risc la pròpia salut per tal de cercar algun tipus de càstig (Coll-Planas, 2009) són productes de viure en un entorn homofòbic. En aquest sentit, cal entendre que les conductes de risc no només ens parlen d'individus aïllats que tenen motivacions concretes, sinó que fan visible un context social on el fet de ser gai és connotat negativament i menysvalorat i entranya un sentiment de culpa.

A partir de les entrevistes i els qüestionaris podem dir que actualment els perfils dins el col·lectiu LGTB més vulnerables davant les ITS són els joves, les dones trans i les persones immigrants. La incidència del VIH entre els joves gais és molt elevada, i això es pot deure a diferents factors. D'una banda, les noves generacions tenen menys percepció del risc perquè no han conegut els efectes devastadors dels primers anys de l'epidèmia. D'altra banda, els falta informació: «Tota la gent jove que ve aquí no ha tingut cap mena de formació en aquest sentit, i són gent de setze i disset anys.» (Entrev. prevenció sida/VIH).

Pel que fa a les dones trans que es dediquen al treball sexual, tot i que no hi ha gaire informació epidemiològica sobre aquest grup, tenen més incidència de drogodependència²⁰, cosa que les col·loca en una situació de risc i vulnerabilitat.

Les persones immigrants, per la seva banda, en funció dels països d'origen és possible que no coneguin quines són les pràctiques de risc i com protegir-se'n. Generalment, però, no es tracta tant que no disposin d'informació com que aquesta no està del tot assimilada i no s'acaba d'incorporar en les relacions sexuals. Dos informants clau amb relació al VIH ens han explicat que han detectat un creixent percentatge d'infeccions entre nois llatinoamericans.

²⁰ Les necessitats de la drogodependència poden ser una motivació per dedicar-se al treball sexual. Alhora, la droga pot ser una forma de poder mantenir l'estil de vida que suposa dedicar-se al treball sexual.

Una altra qüestió important és l'estigma social que viuen les persones seropositives. Un moment especialment dur és el del diagnòstic, que no sempre és tractat amb prou sensibilitat pels professionals de la salut:

«Fa dos anys i mig em van diagnosticar VIH d'una manera molt poc delicada. Estava a l'Hospital del Mar i em van dir: "Estàs a primoinfecció, t'has infectat fa menys de tres mesos." Em van derivar al Clínic, a una sala d'espera plena de gent amb paperets. Se'ns tracta com si fóssim bestiar, i no es té en compte que has entrat en un món nou. Em van dir: "S'ha d'intervenir ràpidament, així que signi aquests papers i a partir de dilluns entra en un estudi." (...) Ni tan sols el metge del Clínic em va donar la mà, i això en el moment en què algú descobreix que és seropositiu fa que la primera sensació sigui de sentir-se brut, contaminat, perillós per als altres. I una cosa com ara que un metge no et doni la mà és una impressió. És un moment en què el més important és el tracte humà. Em vaig sentir molt desamparat: la meva família no ho sabia, els meus amics tampoc. A l'Hospital del Mar em van dir: "Escolta, ets seropositiu." I jo: "Seropositiu?" I el metge em va contestar: "Positivíssim." I cinc minuts després jo ja estava al carrer. Li vaig preguntar al metge quina era la meva esperança de vida i em va dir: "No ho sé, però jo crec que si vols ficar-te en una hipoteca no tindràs problemes." No ho sé, són respostes que en aquests moments no s'aprecien gaire.» (Entrev. jove seropositiu).

El suport i l'acompanyament de les persones en aquest moment és fonamental, ja que, com afirma un informant clau amb relació a la prevenció de la sida/VIH, «la caiguda de l'autoestima és terrible quan es rep el diagnòstic». En el moment del diagnòstic, doncs, és especialment important combatre l'estigma associat a aquesta infecció:

«Cal treballar molt en el tema de la normalització de la situació de les persones que tenen VIH, per desterrar tot el que hi ha al voltant d'això, l'estigma, el prejudici.» (Entrev. investigador Internet i VIH).

Entre les persones infectades els darrers anys es constata que torna a haver-hi una ocultació del fet de ser seropositiu. Aquesta és fruit de la millora del tractament, que fa possible que no siguin tan palesos els senyals de la infecció. La conseqüència negativa, però, és que la sida/VIH s'invisibilitza dins el mateix col·lectiu, amb la qual cosa es crea la impressió que no hi ha noves infeccions i es fa que les persones infectades s'acabin tancant en un altre armari: el de no revelar la seva condició de seropositius.

«Aquest nano quan va a una discoteca aquí a Barcelona no veu cap referent, no veu res i la gent que coneix que sí que està infectada no té els collons de dir-l'hi, i és que si fa dos anys que viu aquí és impossible que no en conegui cap, amb una prevalença tan elevada. Els positius s'amaguen i dintre la comunitat no fem res per facilitar-ho.» (Entrev. prevenció sida/VIH).

El tracte diferencial o discriminatori es concreta sobretot en la negació a tractar la persona trans en funció del seu gènere sentit, en obstacles per a la inseminació artificial de lesbianes, en el biaix heterosexista de metges d'especialitats relacionades

amb aspectes sexuals (urologia i ginecologia) i en la posada en pràctica de teràpies reparatives encobertes.

Pel que fa a les persones trans, moltes expliquen que sovint tenen problemes perquè s'adrecin a elles pel seu nom tot i haver-ho demanat expressament. En les citacions següents, persones trans parlen sobre com se senten davant d'aquestes situacions:

«Els típics et criden pel nom antic, i és clar, hi hauria d'haver la possibilitat de poder canviar aquestes dades, ja que en tot el nostre procés hem d'anar molt als metges. La mala experiència va ser amb una infermera que em va dir que jo per a ella era un noi fins que no em canviés el DNI i que em continuaria cridant per aquell nom.» (Dona trans, qüestionari).

«L'endocrinòloga sempre crida pel nom complet, finalment he deixat d'anar-hi i me n'he buscat una altra que em respecti.» (Dona trans, qüestionari).

La principal problemàtica en casos de reproducció assistida és que la inseminació artificial a lesbianes (o a dones soles) no entra dins el catàleg de prestacions sanitàries públiques. Dues mares lesbianes que vam entrevistar ens explicaven la dificultat que viuen dues dones a l'hora d'intentar tenir un fill sense dependre d'un home:

«Jo crec que dues dones soles no tenen el control per reproduir-se i en tot moment depenen d'un home. Encara que es digui que ara podem formar una família, en la pràctica això no existeix.»

«La Seguretat Social té diners per subvencionar inseminacions en casos d'impossibilitat biològica. Nosaltres, pel fet de ser dues dones, tenim una impossibilitat biològica, així que hauria d'estar subvencionat.» (Entrev. mares lesbianes).

A més, sembla que també hi ha dificultats a l'hora d'integrar determinats tipus de famílies als documents sanitaris. Així ho expressa una dona lesbiana en una de les respostes del qüestionari:

«Ni metges ni Sanitat pensen en nosaltres. He hagut d'adaptar molts documents per incloure la meva dona. I com a dona lesbiana, encara s'estranyen que estigués embarassada i que ara tingui dos fills.» (Dona lesbiana, qüestionari).

Del conflicte de què més han parlat les dones lesbianes i els nois trans ha estat el de la dificultat d'entendre's amb els ginecòlegs i la constant pressuposició de la seva heterosexualitat. S'ha fet referència al poc coneixement sobre material preventiu per a dones, com il·lustren les respostes següents del qüestionari:

«La meva ginecòloga no tenia idea de quines formes de prevenció de malalties de transmissió sexual podia utilitzar en les meves relacions lèsbiques. D'altra banda, a les farmàcies no es venen els preservatius femenins.» (Dona bisexual, qüestionari).

«La ginecòloga va tenir molta falta de tacte quan li vaig preguntar sobre “anticonceptius” per a lesbianes. Em va dir que no existien i que m’hi posés cel·lofana.» (Lesbiana, qüestionari).

«Hem tingut molts problemes amb els ginecòlegs. Jo tenia una parella amb papil·loma humà i mai ningú no ens va saber dir com protegir-nos o si es contagiava entre dues noies. Nosaltres no en teníem idea i els ginecòlegs menys.» (Grup discussió immigrants lesbianes i gais).

L’heterosexisme d’alguns metges es concreta en el fet que en parlar de la sexualitat de les dones s’exclou la possibilitat que puguin ser lesbianes i que, per tant, tinguin altres pràctiques sexuals que no siguin estrictament les heterosexuales:

«Estic molt farta del fet que cada vegada que vaig a la ginecòloga el protocol de preguntes per saber si pateixo o puc patir determinades malalties estigui enfocat des d’un punt de vista heterosexual. Tampoc no m’agradaria que en aquest protocol se’m demanés l’orientació sexual. Crec que s’hauria de redactar d’una manera prou genèrica perquè qualsevol dona homosexual o heterosexual el pogués contestar de manera còmoda i sense haver d’explicar la seva vida privada si no és que vulgui fer-ho.» (Lesbiana, qüestionari).

Pel que fa a nois trans es percep hostilitat per part dels ginecòlegs, ja que la seva estètica és masculina, i es produeix un malentès sobre per què van a un especialista de l’aparell genital de les dones:

«Vaig anar al ginecòleg per un quist i no només em va dir que un ginecòleg és només per a dones, sinó que a més em va enviar a fer-me una anàlisi d’hormones i no em va mirar el quist.» (Entrev. home trans immigrant) .

Es detecten també prejudicis dels metges vers els gais, que també els associen a infeccions de transmissió sexual:

«Jo vaig anar al meu metge de capçalera (...) perquè tenia un problema a la pell, a la pell del penis, i ell directament em va derivar a malalties de transmissió sexual. El metge de transmissió sexual em va dir: “Però si això és una dermatitis normal i corrent, què fas aquí?” I em vaig enfadar molt, i vaig anar al metge de capçalera i li vaig dir que no m’ho fes mai més, que m’havia sentit fatal, i me’n vaig canviar.» (Entrev. professor gai).

Persones que treballen en hospitals públics i que han respost el qüestionari assenyalen que l’homofòbia es percep també des de dintre:

«Treballo en un hospital públic i sí que es respira una mica d’homofòbia... i de racisme, i de xenofòbia, i de masclisme...» (Gai, qüestionari).

«Treballo en un hospital i he sentit moltes vegades comentaris homòfobs de les meves companyes. Els homes parlen malament dels homosexuals masculins i les dones de les lesbianes.» (Gai, qüestionari).

En la majoria de casos del treball de camp hi hem constatat que no es tracta de discriminacions directes i explícites, sinó que es concreten a pressuposar que el pacient és heterosexual i donen per descomptat que no és una persona trans, fet que pot acabar generant situacions violentes. Alguns entrevistats han explicat anècdotes en les quals eren ells els que informaven els metges i les infermeres sobre la seva realitat i el personal del centre els ho agraïa:

«Els metges són persones com nosaltres. Jo tinc una anècdota d'una infermera de l'Hospital de Bellvitge que em volia posar una sonda fos com fos i jo li vaig dir que era transsexual. Li vaig explicar el meu cas i que no podia considerar que allò fos un penis normal i corrent. (...) Va acabar demanant disculpes i li vaig dir que no hi havia res a disculpar i que si mai es trobava amb una persona que hagués passat pel mateix procés doncs ja sabia que no podria entrar amb qualsevol sonda per dintre d'aquell penis. L'endemà va tornar-me a demanar disculpes i li vaig dir: "Mira, les que vulgueu i que estigueu de torn veniu aquí i jo us explico el que faci falta." (...) I van venir, vaig estar amb deu o dotze infermeres. Els vaig ensenyar i tal...» (Entrev. pare trans).

Finalment, amb relació a l'àmbit de la salut mental, en les entrevistes s'ha fet referència a les teràpies reparatives per modificar l'orientació sexual de persones homosexuals o la identitat de gènere de persones trans, la realització de les quals es pot denunciar al Col·legi de Psicòlegs. Una psicòloga entrevistada a qui preguntàvem sobre aquestes teràpies i la seva existència a la ciutat de Barcelona ens deia el següent:

«El que es fa, que també és igual de perillós, són les [teràpies reparatives] indirectes. Que és que jo dic: "El que t'està passant és que tens una fase esquizofrènica o psicòtica i tu et penses que et passa això. I llavors jo et donaré unes pastilles perquè això se te'n vagi del cap." O "t'ingressaré", o "estàs equivocat". O sigui, jo et dic que el problema que tu m'estàs dient que tens i que no saps què fer i que el vius malament, és un trastorn obsessivocompulsiu o una fase psicòtica de no-sé-què, o que estàs molt malament psicològicament i per tant és això el que et passa. I això fa que o t'agradin els tios, les ties o que no sàpigues quina identitat tens, i això és el teu problema. I això és una teràpia indirecta, perquè t'estan fent creure que tens una malaltia mental. I això està passant, i això és la indirecta, no t'agafen i et posen un electroxoc, t'estan dient que tens una malaltia mental.» (Entrev. psicòloga).

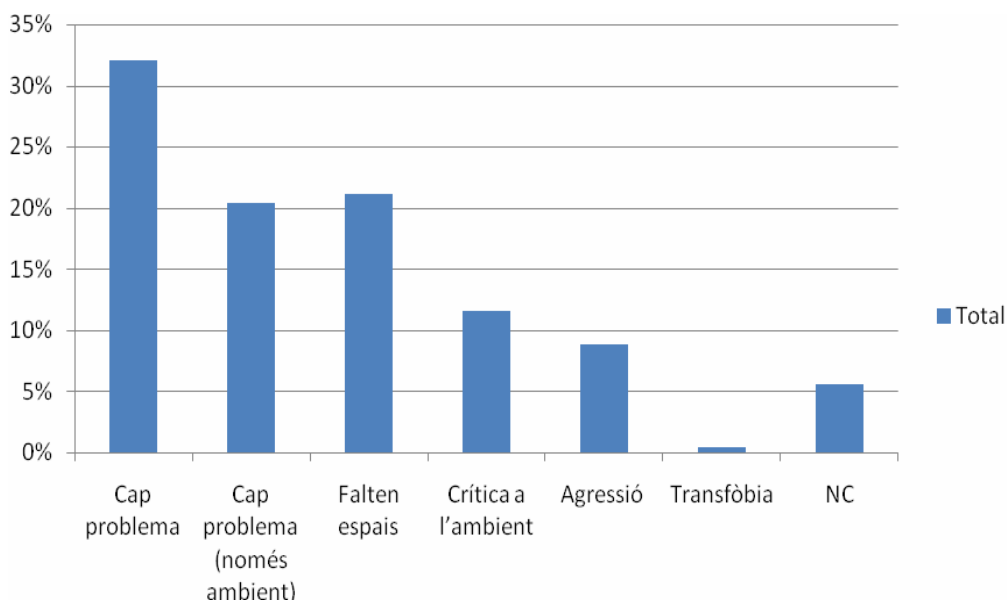
El fet de ser teràpies encobertes i que s'apliquen a persones que es troben en situacions de patiment i que, a vegades, anhelan modificar la seva identitat de gènere o tendència sexual per adaptar-se al que la societat i el seu entorn espera d'elles, fa especialment difícil combatre aquestes pràctiques.

7. Oci

En l'apartat d'oci del qüestionari, el 52,4% de les persones declara no haver patit cap discriminació ni agressió. Cal dir també que el 20,4% d'aquestes persones puntualitza que no n'ha rebut perquè evita anar a llocs marcats com a heterosexuals i es mou només per locals d'ambient. En contraposició, el 8,8% ha explicat haver viscut agressions físiques o verbals en espais d'oci.

Pel que fa als espais per a persones LGTB, el 21,1% sosté que falten espais, bàsicament per a grups concrets, mentre que l'11,6% crítica els locals d'ambient i considera que en comptes de potenciar espais exclusius per a gais, lesbianes i trans cal integrar el públic LGTB en la resta d'oferta d'oci de la ciutat.

Gràfic 4. Problemàtiques en l'àmbit de l'oci

En el qüestionari, no només es preguntava si s'havien viscut experiències de discriminació en espais d'oci, sinó també si estaven satisfets amb els espais de relació existents. D'una banda, moltes persones es mostren satisfetes amb l'oferta i remarquen que l'ambient de Barcelona és molt ric i divers:

«Realment Barcelona té un espai molt obert en oci per a la gent homosexual. En el meu cas, estic eternament agraït per haver trobat bars, discoteques, espais compartits per a gent de l'ambient, etc., però no per fer com un gueto, sinó simplement per ajudar la comunitat LGTB a tirar endavant i que cada cop siguem més acceptats socialment, com hauria de ser, ja que som persones igual que els altres.» (Gai, qüestionari).

D'altra banda, més d'un 10% de les persones que han respost el qüestionari ha fet una **crítica als espais específics per al col·lectiu LGTB**, sobretot el que és conegut com

a «Gaixample», nom que es dona a una part del barri barceloní de l'Esquerra de l'Eixample, on es concentren establiments comercials i locals d'oci destinats al públic gai i lèsbic. Entre les crítiques hi ha diferents matisos que abordarem a continuació.

En la citació següent, per exemple, veiem que aquest noi gai no nega la necessitat de mantenir determinats espais de trobada, però critica que l'oci de les persones LGTB es redueixi exclusivament a aquests llocs, i reivindica que els espais majoritàriament heterossexuals siguin també espais d'oci per a persones gais, lesbianes, bisexuals i trans:

«El gran problema de Barcelona: per motius econòmics i de comoditat, des de fa anys s'estan agrupant els gais en un gran gueto (el "Gaixample"), que tot i que s'amplia de forma continuada i és un espai obert, tolerant i agradable, no deixa de ser això, un tancat on els gais estem reclosos i més o menys controlats. Considero necessària i positiva l'existència de "zones de reunió" dels gais (igual que el carrer Tallers és zona de reunió dels heavy metal i gòtics, per exemple), però sense caure en el separatisme que hi ha actualment. Seria fantàstic poder anar a fer una copa o a ballar a qualsevol local de la ciutat, amb amics gais, heterossexuals o de qualsevol tipus i poder-me sentir plenament integrat.» (Gai, qüestionari).

Seguint el fil de la citació, en analitzar la creació d'espais de trobada específicament LGTB cal tenir en compte que és una tendència que també apareix en altres col·lectius. Segons els plantejaments de Bauman (2007) amb relació a la modernitat líquida, cal tenir en compte que actualment han perdut força les grans institucions (com ara la família, la religió o la professió) que antany conferien sentit i continuïtat a les vides humanes i ens donaven seguretat i sentiment de pertinença. Aquestes grans institucions s'han substituït per comunitats més petites, mòbils i que s'agrupen basant-se en els trets que tenen en comú (ser heavies, ser gais, tenir fibromiàlgia, etc.).

Una altra crítica recurrent als locals d'ambient és que fomenten el culte al cos i a la bellesa. En aquest sentit un noi gai afirma: «Potser a mesura que em faci gran trobaré a faltar llocs d'ambient on ser jove i guapo no sigui requisit indispensable.» (Gai, qüestionari). En aquests espais es produiria, doncs, una marginació de les persones que no segueixen uns determinats canons estètics i d'edat.

També trobem qui critica que en aquest tipus de locals hi ha una sobredimensió de la sexualitat:

«A Barcelona hi ha més llocs d'espai homosexual, però em sembla que cauen en el llibertinatge i hi predomina el sexe. Crec que l'homosexual no és només sexe i morbositat. Potser caldria més enfocament d'altres temes: art gai, cultura gai, cinema gai (no porno gai), etc.» (Gai, qüestionari).

En aquesta citació el que es qüestiona és que aquests espais girin al voltant de la sexualitat. De fet, els joves gais d'una banda es feliciten per la facilitat de trobar sexe i, de l'altra, es lamenten de la dificultat de trobar relacions afectives (Coll-Planas *et al.*, 2009).

Entre les persones que assenyalen que **falten espais de trobada LGTB**, algunes respostes posen damunt la taula que el «Gaixample» no és una zona de trobada per a la comunitat LGTB, sinó principalment gai i fins i tot només d'una determinada manera de ser gai. En aquest sentit, es reclamen espais de relació per a grups específics com ara les persones trans, les dones lesbianes, la gent gran i els adolescents. Pel que fa als darrers, com ja hem apuntat, el problema és que cada cop «surten de l'armari» i tenen clara la seva identitat de gènere més joves, en moments en què no hi ha espais de relació dirigits a ells:

«Crec que a poc a poc el col·lectiu LGTB va progressant. El problema és el dels adolescents i els nens homosexuals, cosa per la qual vaig passar jo també: vaig conèixer que hi havia discoteques d'ambient, bars, organitzacions quan ja estava ben entrada en la meua adolescència. Però quan vaig descobrir el meu lesbianisme —jo tenia dotze anys—, em vaig sentir molt sola, com si només em passés això a mi, no sabia on podia trobar gent com jo...» (Lesbiana, qüestionari).

En aquest sentit, cal tenir en compte l'enorme impacte que ha tingut Internet en general per a gais, lesbianes i trans i especialment per als més joves. El fet que faci possible l'anonimat ha generat que per a molts joves sigui l'espai per excel·lència per comentar els seus dubtes, «sortir de l'armari» i conèixer gent en la seva mateixa situació (Coll-Planas *et al.*, 2009).

Es critica també el fet que molts dels espais siguin exclusivament per a dones o per a homes, o que en alguns locals es prohibeixi l'entrada a trans. Aquest tipus de discriminacions dintre del mateix col·lectiu no són fets aïllats: són diverses les dones trans que relaten que en alguna ocasió no les han deixat entrar en locals d'ambient (grup discussió trans immigrants). Aquest tipus de discriminació és fruit d'una certa incomoditat de molts gais i lesbianes de ser associats amb les persones trans pel fet d'estar més estigmatitzades i perquè temen que es reproduïxi la idea que els gais són dones en cos d'home i que les lesbianes són homes en cos de dona (Coll-Planas, 2009).

Un altre dels temes a què s'ha fet referència tant en les enquestes com en les entrevistes i en els grups de discussió ha estat el **cruising** (el fet d'anar a zones públiques per lligar amb altres nois amb qui mantenir relacions sexuals, habitualment anònimes). Aquesta pràctica és per a molts homes que viuen conflictivament la seva sexualitat l'única opció per relacionar-se amb altres homes. Altres persones, en canvi, hi recorren perquè són espais on trobar sexe al marge de locals comercials i que, a més, provoca «morbo». Les persones que s'han referit a aquest tema reclamen que l'Ajuntament no hi intervingui per limitar-les (controlant-les, talant-ne la vegetació...):

«Sí, falten espais de trobada, i també està clar que l'Ajuntament destrueix tots aquells espais de *cruising* on els gais normalment es troben (Montjuïc, Glòries, etc.).» (Gai, qüestionari).

«Jo a l'Ajuntament li demanaria que deixés de talar els arbres de Montjuïc. El *cruising* forma part de la nostra cultura.» (Grup discussió immigrants lesbianes i gais).

D'una banda, cal tenir en compte que l'ús d'aquests espais algun cop pot entrar en conflicte amb els veïns (en casos de places o parcs) o altres usuaris (en casos de lavabos públics). De totes maneres, aquests possibles problemes són mínims, ja que històricament aquests espais s'han situat en zones especialment allunyades o recòndites.

D'altra banda, precisament pel fet de tractar-se d'espais aïllats, s'hi pot produir alguna agressió, per la qual cosa en el complicat equilibri entre intervenir-hi i no fer-ho hem de tenir en compte que, a més, cal vetllar per la seguretat de les persones que freqüenten aquests espais.

Un investigador en prevenció d'ITS en homes que tenen sexe amb homes exposa que no té sentit prohibir aquests espais perquè sempre se'n crearan de nous espontàniament, de la mateixa manera que s'ha fet en èpoques històriques més repressives. De fet, quan s'actua per evitar el *cruising* en una zona, apareix immediatament en una altra.

Un dels informants clau entrevistats que treballa en la formació d'educadors de carrer i zones de *cruising* per a la prevenció d'ITS aposta per legalitzar aquests espais tal com s'ha fet a ciutats com Amsterdam, i ens explica que un dels reptes actuals de la seva tasca és combatre la inseguretat en aquests espais. Amb relació a la tala d'arbres de les zones de *cruising*, l'educador contesta:

«És una manera de pressionar, però tampoc no ho és tant. El que sí que va creixent és la inseguretat o les possibles agressions. No és que sigui molt i molt forta, però hi ha tensió, i els educadors de vegades es preocupen.» (Entrev. educador social carrer).

En la citació següent un noi gai reflexiona sobre la presència de la Guàrdia Urbana en zones de *cruising* i expressa que hi ha molt poc coneixement dels límits legals del *cruising* i del que poden i no poden fer els cossos de seguretat:

«Trobo molt curiós comprovar que els qui de vegades utilitzem els parcs com a llocs per lligar o per practicar *cruising* reaccionem davant la presència de la Guàrdia Urbana com si fos una amenaça i no com si fos una garantia de seguretat davant possibles agressions. En aquest terreny crec que hi ha un desconeixement enorme per part tant dels usuaris del *cruising* com de les forces de l'ordre. No tinc gaire clar com han d'actuar en cada cas, potser en part és perquè en realitat tampoc no tinc clar si hi ha cap aspecte del *cruising* que sigui il·legal o que vagi en contra d'alguna normativa de l'Ajuntament... Caldria disposar d'informació sobre aquest tema i sensibilitzar els funcionaris municipals.» (Gai, qüestionari).

El que podem dir del *cruising* és que no és il·legal a la ciutat de Barcelona sempre que els intercanvis sexuals no siguin presenciats per menors d'edat ni per persones amb discapacitat psíquica; tot i això, la qüestió de la legalitat i la regulació és un tema al voltant del qual hi ha certa confusió.

Finalment, un dels problemes que ha aparegut en preguntar sobre l'oci en els trans ha estat el tema de **l'esport**, una de les activitats en què està més establerta la separació per sexes: tot l'esport de competició i la majoria de l'esport amateur es porta a terme de manera no mixta. El sexisme, com hem apuntat en l'apartat 2, és un terreny abonat per a l'homo/transfòbia.

Un problema que es troben les persones trans en els centres on es practica esport és l'assignació de vestidors (sobretot si han modificat el seu cos i/o no tenen la documentació canviada). Com veiem en les citacions següents, es té por de ser agredit en els vestidors esportius:

«Hi ha noies precioses i nois fantàstics que encara no s'han pogut operar, i és un gran conflicte, sobretot als gimnasos. T'arrisques a tot un espectacle i, pitjor encara, a rebre una agressió física o verbal.» (Home trans, qüestionari).

Al grup de discussió de persones trans de mitjana edat s'aborda aquesta qüestió i fins i tot un dels homes trans proposa una solució amb la qual la majoria dels altres participants estan d'acord:

«A mi m'agradaria que els vestidors fossin mixtos. En el Centre Cívic Drassanes el lavabo és mixt. Tot allò que sigui separar els sexes és una cosa que hauríem de superar.» (Grup discussió trans mitjana edat).

Sintetitzant, el repte al voltant de l'oci rau en com generar-ne una millor oferta que sigui inclusiva, que tingui en compte les necessitats dels grups més invisibles del col·lectiu (dones i persones trans), i que integri les persones de totes les franges d'edats (adolescents, gent gran) i les persones amb necessitats específiques (discapacitats psíquiques i físiques).

8. Perfils més vulnerables

El darrer apartat de l'informe el dediquem a sintetitzar les problemàtiques que afecten els que considerem que són els grups més vulnerables dins del col·lectiu estudiat. Ens referim específicament a persones trans, persones lesbianes, trans i gais procedents d'altres entorns culturals o de minories religioses, persones en situació de dependència (especialment persones grans), bisexuals i intersexuals. A aquests grups caldria afegir-ne dos que hem mencionat en apartats anteriors de l'informe: persones amb sida/VIH i dones trans i homes que es dediquen al treball sexual.

Així com l'homosexualitat va ser retirada de les classificacions internacionals de malalties mentals a principi de la dècada dels anys noranta, la transsexualitat encara avui és considerada un trastorn mental (el trastorn d'identitat de gènere) tant per l'Associació Americana de Psiquiatria (DSM-IV-R) com per l'Organització Mundial de la Salut (CIM-10). **Homes i dones trans**, doncs, topen en primer lloc amb aquesta patologització, que té nombroses conseqüències en la seva vida.

En primer lloc, la patologització reforça l'estigmatització, ja que reafirma l'imaginari segons el qual són persones inferiors, que no estan a la banda de la «normalitat». Aquest imaginari empara les agressions i la discriminació laboral que reben. En segon lloc, estats com l'espanyol han donat suport a aquesta consideració patologitzadora establint que un dels criteris per obtenir el canvi legal del nom i de la menció de sexe sigui presentar un certificat de «disfòria de gènere» (també conegut com a «trastorn d'identitat de gènere»);²¹ El certificat s'obté després d'un seguiment anomenat «test de la vida real», en què un professional de la psiquiatria o de la psicologia clínica avalua si la persona és realment transsexual i s'adapta adequadament al rol de gènere amb el qual s'identifica. Aquest procés pot durar des d'uns mesos fins a uns quants anys. L'obligatorietat i el plantejament del procés de seguiment psiquiàtric fa que un creixent nombre de persones rebutgi sotmetre-s'hi. Això suposa que una part considerable del grup no disposi d'una documentació que es correspongui amb la seva imatge i amb la seva identitat sentida, aspecte que els provoca problemes en la vida quotidiana: quan van a la biblioteca o al gimnàs, quan paguen amb la targeta de crèdit en una botiga, quan passen llista a l'escola o l'institut, quan són cridats a la sala d'espera d'un centre sanitari, etc.

Hi ha alguns exemples de bones pràctiques que ja han estat portades a terme de manera excepcional en equipaments públics (com ara hospitals, gimnasos, biblioteques o centres educatius), com són modificar el nom de les persones trans en els documents acreditatius o les llistes escolars tot i que no s'hagi portat a terme el canvi oficial. Aquests episodis són precedents interessants perquè demostren que en la majoria d'ocasions el canvi de nom no genera cap problema legal ni tècnic, ja que el número del DNI continua sent el mateix.

²¹ Així ho estableix la Llei 3/2007, de 15 de març, reguladora de la rectificació registral de la menció relativa al sexe de les persones.

A més, actualment els únics espais de trobada i informació específics per a persones trans, malgrat petites excepcions, estan emplaçats en unitats de psiquiatria (com la Unitat d'Identitat de Gènere de l'Hospital Clínic de Barcelona), aspecte que reforça la patologització de les persones trans. Per això es proposa «la instauració d'una entitat física on es faciliti informació sobre totes les variants de transgenerisme i sistemes de mutació del cos i on puguis informar-te sobre metges, quins drets tens en les operacions... Una estructura que aculli i protegeixi el col·lectiu tan àmpliament com sigui possible, un punt on la societat pugui apropar-se a demanar informació». (Entrev. treballadora sexual trans).

Els gais, les lesbianes i les persones trans immigrants procedents de països empobrits es poden trobar en una cruïlla de problemàtiques en què a la situació de vulnerabilitat que es troben els immigrants per les lleis d'estrangeria s'afegeix el possible caràcter homo/transfòbic de les seves comunitats d'origen i la xenofòbia de la població autòctona (també del col·lectiu gai, lèsbic i trans). En aquest sentit, aquest grup pot trobar un doble rebuig: de la seva comunitat d'origen pel fet de ser persones gais, lesbianes o trans, i de la comunitat LGTB a causa de la seva procedència.

Un cop realitzat aquest retrat amb pinzell gruixut, cal introduir certs matisos respecte al caràcter suposadament homo/transfòbic de les comunitats d'origen dels immigrants. Si bé és cert que en la majoria de països llatinoamericans i àrabs, d'on prové el gruix d'immigrants extracomunitaris de Barcelona, l'homosexualitat i la transsexualitat estan menys acceptades, l'organització i el nivell de control social de cada comunitat són diferents:

«Un dels elements més complexos és la gent que està integrada en comunitats molt tancades: els equatorians i alguns països àrabs, no tots. Per exemple, al Marroc un noi pot tenir sexe amb un altre noi mentre no es consideri gai ni estableixi una relació estable amb un noi. Dit d'una manera bèstia, mentre te'l follis no hi ha problema, però si t'enamores ja... Amb les noies és encara més complex. Per exemple, els pakistanesos tenen una xarxa social molt àmplia, t'aconsegueixen feina, etc., però després també hi ha molt de control. Jo crec que si pertanyes a un grup que és conflictiu amb la teva opció sexual poden passar dues coses: o bé que facis un trencament o bé que no puguis sortir de l'armari.» (Entrev. associació immigrants LGTB).

Així, doncs, els significats de les relacions entre persones del mateix sexe i les dinàmiques de relació de la comunitat d'origen són diferents en funció de la procedència. A més, tampoc no resulta exacte confiar gaire en generalitzacions que només s'estableixin en funció del país d'origen, ja que dins d'un mateix entorn trobem diferències regionals, de classe social, etc., i també podem trobar diferències entre homes i dones: diferents nivells de permissivitat, de tolerància, de control social i de repressió davant l'homosexualitat o la transsexualitat.

A més, cal tenir en compte que la comunitat LGTB no només pot resultar tan xenòfoba com la resta de la població autòctona, sinó que, com ja hem apuntat en l'apartat sobre espai públic, observem que s'estan articulant formes de xenofòbia específicament per

part de gais, lesbianes i trans. I és que aquests grups poden tenir la sensació que l'arribada de persones d'altres entorns culturals més trans/homofòbics pot provocar un retrocés en les llibertats i els drets aconseguits. Cal estar amatents amb aquesta tendència i les pors que l'alimenten per tal d'evitar que prengui força un discurs xenòfob LGTB com ha succeït en països com Holanda, on el gai Pim Fortuyn liderava un partit polític obertament racista, o el Regne Unit, on la lluita pels drets i les llibertats de gais i lesbianes s'ha articulat amb un discurs islamòfob (Carmona, 2006).

Tot i ser autòctones, les **persones de determinats grups religiosos o ètnics** es troben en una situació semblant a la de les persones immigrants procedents d'entorns culturals més trans/homofòbics, en el sentit que se solen trobar exclosos del seu propi grup i viuen en una tensió entre la voluntat de pertànyer a la seva comunitat d'origen i l'acceptació de la seva sexualitat o identitat de gènere:

«Ara m'estic recordant de fills de persones de l'Opus, o testimonis de Jehovà, que són rebutjats fins i tot per la seva pròpia família. I després, l'ètnia gitana, també, tots els nanos o nenes que són una mica diferents o que no compleixen el model també ho passen molt malament.» (Entrev. psicòloga).

Seguint el fil de la citació, hem de recordar que, com hem plantejat en l'apartat 2, les persones que reben més agressions i discriminacions són els homes femenins i les dones masculines, al marge de la seva tendència sexual.

Tant pel que fa a les comunitats d'immigrants d'entorns culturals més trans/homofòbics com de minories religioses o ètniques, al grup de discussió de gais i lesbianes immigrants s'apunta que cal treballar amb aquestes comunitats per tal de canviar els seus imaginaris. En aquesta mateixa línia s'expressa el representant d'una associació d'immigrants LGTB:

«És important que es facin programes que incideixin directament en formes d'inclusió i no d'integració. Que es prengui la iniciativa d'anar a la trobada d'aquestes comunitats amb intervencions en l'àmbit educatiu en general, no només als col·legis (...). I després mostrar persones visibles que puguin ser un exemple per a aquestes comunitats.» (Entrev. associació immigrants LGTB).

La persona entrevistada apunta que, al mateix temps, l'Administració local hauria de promoure la cooperació amb associacions LGTB dels països d'origen dels immigrants per donar suport a la lluita contra la trans/homofòbia en els contextos on les associacions estan més debilitades i reben menys reconeixement de les administracions.

El principal perfil de les **persones en situació de dependència** és la gent gran, però també hi ha persones malaltes o amb alguna discapacitat física o mental. En aquests casos, sobretot si s'està internat (residències, hospitals, centres psiquiàtrics, etc.) sol ser difícil poder viure amb naturalitat la pròpia homosexualitat o transsexualitat:

«Un cop et trobes en una situació de dependència entres de nou a l'armari, o millor dit, et fiquen a l'armari. Simplement perquè no es coneix

i no està estructurat.» (Entrev. especialista en dependència i masculinitat).

La gran majoria d'equipaments i programes adreçats a la gent gran adopta una perspectiva heterosexista. I això fa que sovint la gent gran hagi d'«entrar de nou a l'armari» en el moment en què ha d'anar a un centre de dia o residència o quan necessita l'ajuda d'un treballador familiar:

«No tothom pot resoldre aquestes situacions, perquè depèn d'una determinada ideologia. Per exemple, si ets gai i vols tenir una persona que et vingui a netejar o a acompanyar, un treballador familiar, realment no hauríem de treure els pòsters de la paret, i és importantíssim que hi siguin perquè formen part del teu paisatge i és una gran putada.» (Grup discussió gent gran lesbiana i gai).

Els participants del grup de discussió de gent gran lesbiana i gai van expressar la seva preocupació pel fet d'haver de «tornar a l'armari» en la vellesa i la por de la soledat. Tot i que consideren que el principal treball a fer és lluitar contra l'heterosexisme en els espais de relació per a la gent gran, els participants reclamen casals de dia i espais d'oci i de trobada en els quals poder expressar la seva sexualitat i els seus afectes sense pors. Es detecta també la necessitat que professionals com ara els assistents socials i el personal de centres geriàtrics rebin formació amb relació a la diversitat sexual en la gent gran:

«La gent que es queda sola ha de trobar algú que l'acompanyi. I per a nosaltres aquest algú no pot ser qualsevol, perquè si volem que vingui un amic o un amant... Nosaltres no volem anar tan fàcilment a una residència.» (Grup discussió gent gran lesbiana i gai).

En aquest punt es produeix el debat sobre si s'han de crear espais específics per a persones LGTB en situació de dependència o cal combatre l'homo/transfòbia en els espais dedicats a l'atenció d'aquestes persones. Evidentment no es tracta d'alternatives excloents, sinó que es pot treballar en totes dues línies.

Cal tenir en compte, a més, que el fet d'envellir sol o en parella estableix una important diferència. Pel que fa a les persones grans LGTB, habitualment no han tingut fills i poden haver trencat amb les seves famílies d'origen a causa de l'homo/transfòbia d'aquestes, per la qual cosa poden estar més aïllades socialment, amb menys xarxes de suport:

«En un moment determinat arribes a una edat que... Perquè jo tinc família, però com si no, i se't poden plantejar una sèrie de qüestions que poden ser legals o... Jo he tingut un infart i sortosament me n'he sortit, però podia ser que no, i si quedo malament, com queda la meva parella? Com s'articula socialment?» (Grup discussió gent gran lesbiana i gai).

En els casos més extrems, algunes persones grans LGTB es troben en una situació d'aïllament social que els pot portar fins i tot a morir en una situació d'abandonament. I són aquests casos extrems els que generen una gran sensació de por d'envellir sols:

«A mi ja m'han explicat casos d'homes grans gais que se'ls han trobat morts sols a casa. S'ha de pensar en casals de dia gais.» (Grup discussió gent gran lesbiana i gai).

La gent gran trans és un grup especialment vulnerable, perquè les persones trans (sobretot les que es dediquen al treball sexual) ja es troben socialment excloses en la seva joventut i aquesta situació s'agreuja a mesura que envelleixen. Es tracta d'un grup al qual ens ha estat molt difícil accedir durant el treball de camp. Pel que fa als homes trans això es pot deure al fet que els tractaments hormonals i quirúrgics a trans masculins van començar a Catalunya durant la dècada dels anys vuitanta, per tant, possiblement no existeix encara una generació d'homes trans que hagi arribat a la tercera edat. Pel que fa a les dones trans, que han accedit des de fa més temps a l'hormonació i a les operacions, les seves condicions de vida (operacions no regulades, experiències d'autohormonació nociva i, sovint, dedicació al treball sexual i drogodependència) poden haver fet disminuir l'esperança de vida. Una dona gran trans, per exemple, en l'entrevista ens explicava que la gran majoria de les seves amigues trans havien mort sense arribar a la tercera edat.

La situació de dependència, però, no és exclusiva de la gent gran, sinó que les persones amb discapacitat, especialment psíquica, apareixen com un perfil molt vulnerable a causa de la manca d'eines per abordar aquestes qüestions, tal com ha apuntat la psicòloga entrevistada.

En un altre nivell de vulnerabilitat, cal dir que les **persones bisexuals** es troben a vegades discriminades tant per les persones heterosexuales com per les persones gais i lesbianes. Les persones bisexuals entrevistades sostenen que la societat comprèn millor l'homosexualitat que la bisexualitat:

«La gent no en té una imatge definida. I els costa molt més d'entendre això que no pas ser lesbiana. Durant molt de temps s'ha construït la imatge del gai o lesbiana. La gent quan els ho plantejo es queda força desorientada.» (Entrev. dona bisexual).

En l'imaginari social, les persones bisexuals solen aparèixer com a persones immadures, que no prenen una opció o que són «vicioses» (Coll-Planas *et al.*, 2009):

«El grup de persones bisexuals seria la gent menys entesa, inclosos els propis pares i amics o petit grup social d'aquella persona perquè diuen "si és homosexual que sigui homosexual, si és bisexual és com viciós".» (Entrev. psicòloga).

Les persones gais i lesbianes també reproduïxen la imatge negativa associada a la bisexualitat fins al punt d'arribar a qüestionar-ne la pròpia existència o considerar que donen mala imatge al col·lectiu:

«En certs aspectes no he trobat gaires referents per llegir. Hi he tingut interès però he trobat l'ocultació. És un armari dins de l'armari. Però dins del moviment gai o en segons quins llocs on hem parlat del tema, i sobretot en els moviments més radicals, o que han pretès tenir més radicalitat com el Col·lectiu o el FAGC, doncs tenen la imatge que si ets

bisexual ets un traïdor i dónes mala imatge, i hi ha com una mena d'integrisme.» (Entrev. home bisexual).

Aquesta incomoditat respecte a la bisexualitat en el moviment gai i lèsbic fa que es reproduïxi la invisibilitat de la seva realitat en espais on es reivindica la diversitat sexual i el dret al propi cos:

«Quan es parla de bisexualitat en el moviment gai és sempre el tema que d'això ja en parlarem després. La lluita per l'ocultació de la lletra "B" en una sèrie de sigles... No sé, això fins a cert punt fa mal als joves.» (Entrev. home bisexual).

Dins del col·lectiu, sovint es té la percepció que les persones que es presenten com a bisexuals són gais o lesbianes reprimits. De fet, és cert que mentre no es produeix l'autoacceptació hi ha persones gais i lesbianes que prefereixen presentar-se com a bisexuals. Tot i això, hi ha persones per a les quals no es tracta d'un episodi passatger, sinó que mantenen aquesta etiqueta perquè se senten atrets o tenen relacions sexuals amb persones de tots dos sexes. Alhora, en les declaracions de persones gais i lesbianes en què es menysté la bisexualitat traspua una certa enveja, ja que consideren que les persones bisexuals poden escapar a l'homofòbia si acaben decantant-se per una persona de l'altre sexe. Des d'aquesta òptica podem entendre que es creï la sensació que són traïdors de gais i lesbianes (Coll-Planas, 2009).

Finalment, respecte a les **persones intersexuals**, actualment els protocols internacionals que regulen els tractaments de nadons intersexuals recomanen l'hormonació i la reconstrucció genital (vegeu Fausto-Sterling, 1998). Al llarg del temps, persones intersexuals d'arreu del món han anat articulant un discurs crític amb aquests tractaments i actualment alguns exigeixen l'aturada d'aquests tractaments en nadons (Chase, 2005). Altres persones intersexuals, en canvi, es mostren molt partidàries de les intervencions perquè afirmen que és molt dura l'experiència de viure en un cos no classificable com a mascle o femella.

En el disseny d'aquest diagnòstic hem tingut en compte la intersexualitat, per això hem inclòs les persones intersexuals en el qüestionari i l'entrevista a una doctora especialitzada en tractaments en persones intersexuals.²² Ella ens ha explicat que l'Hospital de la Vall d'Hebron de Barcelona és pioner en diagnòstic molecular prenatal, a partir del qual es practica l'avortament terapèutic si la família ho demana.

Un dels principals problemes de les persones intersexuals adultes és que sovint no descobreixen que van ser intervingudes en néixer fins al cap de molts anys perquè els seus pares no els ho han explicat:

«Jo ara sí que m'he trobat ja amb diversos adults [que] es van diagnosticar i tractar aquí fa trenta anys i que ni els seus pares no sabien amb gaire detall de què es tractava ni evidentment ells perquè eren nens. I ara, quan tenen vint i pocs o trenta anys, tenen la inquietud i el

²² Vam intentar sense èxit posar-nos en contacte amb una associació de familiars i persones que tenen una variant de la intersexualitat amb seu a Barcelona. Posteriorment hem sabut que actualment no es reuneix.

dubte que no saben el que van tenir o tenen. Per la via que sigui arriben a contactar i demanen que volen saber què tenien o què tenen.»
(Entrev. metgessa intersexuals).

La necessitat de plantejar les problemàtiques de les persones intersexuals en aquest diagnòstic es deu a la violència que viuen tant mèdicament com socialment les persones que neixen amb cossos no normatius²³ i alhora al reconeixement de la dificultat de resoldre aquesta problemàtica sense caure en la simplicitat de negar la conveniència de les operacions (ja que resulta molt conflictiu viure amb un cos no identificable), però al mateix temps empatitzant amb la violència que se'ls aplica per tal de fer-los encaixar en el model de gènere normatiu.

Tot i que aquesta problemàtica escapa en gran part a les competències municipals, la tasca d'explicar aquestes realitats pot contribuir al fet que deixin d'estar cobertes pel silenci i la vergonya i que siguem capaços d'eixamplar l'imaginari social perquè també hi tinguin un lloc les persones que s'escapen del binarisme home/dona, ja sigui en la dimensió biològica (intersexuals), en la connexió entre biologia i identitat (trans) o en la tendència sexual (gais i lesbianes).

²³ És cert que en algunes de les variants de la intersexualitat la persona pot requerir tractament mèdic, però en la majoria d'ocasions no es tracta d'intervencions necessàries per a la salut del nadó, sinó de tractaments hormonals i operacions quirúrgiques destinades a encabir els seus cossos en la dicotomia mascle/femella que sustenta la divisió home/dona (vegeu l'apartat 2).

Referències bibliogràfiques

- ARELLA, Carmen [et al.]. *Los pasos (in)visibles de la prostitución. Estigma, persecución y vulneración de derechos de las trabajadoras sexuales en Barcelona*. Barcelona: Virus, 2007.
- BAUMAN, Zygmunt. *Temps líquids. Viure en una època d'incertesa*. Barcelona: Viena Edicions, 2007.
- CARMONA, Pedro. «Activistas denuncian xenofobia de grupos LGTB». *Diagonal*. 11 de maig del 2006, p. 43.
- CHASE, Cheryl. «Hermafroditas con actitud: cartografiando la emergencia del activismo político intersexual». A: ROMERO, Carmen (ed.); DAUDER, Silvia (ed.); BARGUEIRAS, Carlos (ed.). *El eje del mal es heterosexual. Figuraciones, movimientos y prácticas feministas queer*. Madrid: Traficantes de Sueños, 2005.
- COLL-PLANAS, Gerard. «La voluntad y el deseo. Construcciones discursivas del género y la sexualidad. El caso de trans, gays y lesbianas». (Tesi doctoral). Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona, 2009.
- COLL-PLANAS, Gerard; BUSTAMANTE, Gemma; MISSÉ, Miquel. *Transitant per les fronteres del gènere. Estratègies, trajectòries i aportacions de joves trans, lesbianes i gais*. Barcelona: Observatori Català de la Joventut, 2009. <http://www.gencat.cat/joventut/estudis25>.
- DÍAZ, Rafael. «Trips to fantasy island: Contexts of risky sex for San Francisco gay men». *Sexualities*, 2 (1), 1999, p. 89-112.
- ERIBON, Didier. *Reflexiones sobre la cuestión gay*. Barcelona: Anagrama, 1999.
- FAUSTO-STERLING, Anne. «Los cinco sexos». A: NIETO, José Antonio (comp.). *Transexualidad, transgenerismo y cultura. Antropología, identidad y género*. Madrid: Talasa, 1998.
- FERNÁNDEZ-DÁVILA, Percy. «Necesidades no-sexuales que motivan a un grupo de hombres que tienen sexo con hombres a involucrarse en prácticas sexuales de alto riesgo». *Forum: Qualitative Social Research*, 10 (2), 2009.
- FUSS, Diana. *En essència: feminisme, naturalesa i diferència*. Vic: Eumo Editorial, 1999.
- GARAIZABAL, Cristina. «La transgresión del género. Transexualidades, un reto apasionante». A: NIETO, José Antonio (comp.). *Transexualidad, transgenerismo y cultura. Antropología, identidad y género*. Madrid: Talasa, 1998.
- GRUPO DE TRABAJO QUEER. *El eje del mal es heterosexual. Figuraciones, movimientos y prácticas feministas queer*. Madrid: Traficantes de Sueños, 2005.
- HILL COLLINS, Patricia. *Black Feminist Thought. Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. Londres: Routledge, 1991.
- JULIANO, Dolores. *Excluidas y marginales*. Madrid: Cátedra, 2004.
- LIENAS, Gemma. *Rebeldes, ni putas ni sumisas*. Barcelona: Península, 2000.
- SOLEY-BELTRAN, Patrícia. «In-transit: la transexualidad como migración de género». *Asparkia. Investigación feminista*, 15, 2005, p. 207-232.

Annex metodològic

1. Qüestionari electrònic

El qüestionari estava format per dos blocs. En el primer hi havia preguntes obertes sobre les problemàtiques del col·lectiu amb relació a diferents àmbits (espai públic, treball, educació, salut i d'altres) i es demanaven propostes per resoldre-les. La decisió de fer preguntes obertes tenia com a objectiu que els enquestats poguessin explicar de forma no guiada²⁴ anècdotes i experiències de discriminació concretes que posteriorment hem codificat. Vam descartar plantejar preguntes amb respostes tancades (tipus enquesta) perquè vam considerar que hauríem perdut riquesa en la informació. En donar l'opció de respondre breument o esplaïar-se, teníem l'objectiu de poder copsar la complexitat de les experiències sense perdre les persones que volien respondre més breument.

En un segon bloc del qüestionari es demanaven variables sociodemogràfiques que ens han permès conèixer el perfil social de les persones que han contestat.

El qüestionari estava inclòs en un bloc (<http://barcelonaensenten.wordpress.com>), en què es podia llegir una presentació de l'estudi (en català i en castellà) i es podia respondre el qüestionari en línia (també en els dos idiomes). Tant la imatge com el lema de la campanya jugaven amb senyals del col·lectiu (l'arc de Sant Martí i el verb «entendre» com a sinònim, en argot, de ser gai o lesbiana).

Figura 1. Imatge de la campanya

El bloc es va difondre a través d'anuncis en revistes i pàgines web adreçades al col·lectiu, amb l'edició de postals que es van distribuir per locals d'ambient i seus d'associacions, en un estand situat al Pink Corner del Saló Internacional de Turisme de Catalunya (del 16 al 19 d'abril del 2009), per mitjà de la publitramesa d'associacions i per xarxes de correus electrònics personals. Durant el mes de gener es van portar a terme les primeres proves, però el període oficial de rebuda de qüestionaris va ser de l'1 de febrer al 15 de maig del 2009.

²⁴ Per tal de facilitar la tasca a les persones que d'entrada no saben com abordar les respostes, se suggerien algunes preguntes a tall d'exemple.

A la taula següent recollim l'evolució de visites al bloc i de rebuda de qüestionaris:

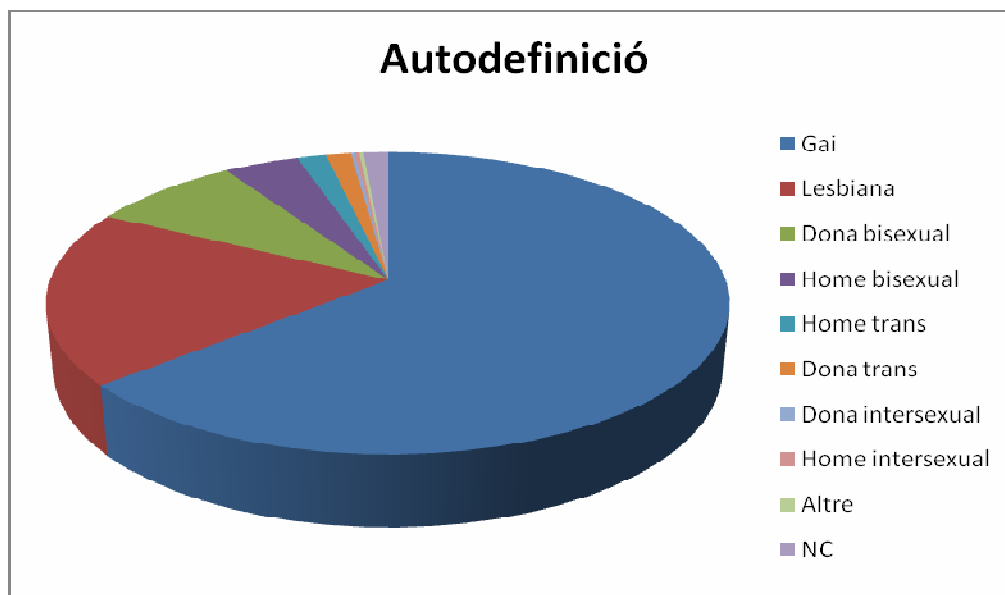
Taula 3. Nombre de visites al bloc i qüestionaris rebuts

	2009					
	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Total
Visites al blog	129	1.209	1.148	390	167	3.043
Qüestionaris	10	152	166	112	14	454

Com podem observar, hi ha una gran diferència entre el nombre de visites al bloc i els qüestionaris contestats. Pensem que això es deu al fet que moltes persones no pertanyents al col·lectiu LGTB i sense vinculació amb Barcelona han visitat el bloc però no han pogut contestar perquè el qüestionari no estava dirigit a elles. Cal tenir en compte que l'anunci s'ha inserit en revistes i portals d'Internet no específicament barcelonins ni catalans, i que l'enviament a través de xarxes de correus electrònics personals no es va fer estrictament a persones LGTB, sinó a la gent que podia estar sensibilitzada amb el tema i que ho podia remetre a altres contactes seus. Aquesta diferència entre visites i qüestionaris rebuts també es pot deure al fet que es tractés de preguntes obertes, cosa que pot haver fet que algunes persones no tinguessin temps de respondre i tornessin a visitar el bloc quan tenien més temps o que, senzillament, després de llegir el qüestionari, aquest no els incités a respondre.

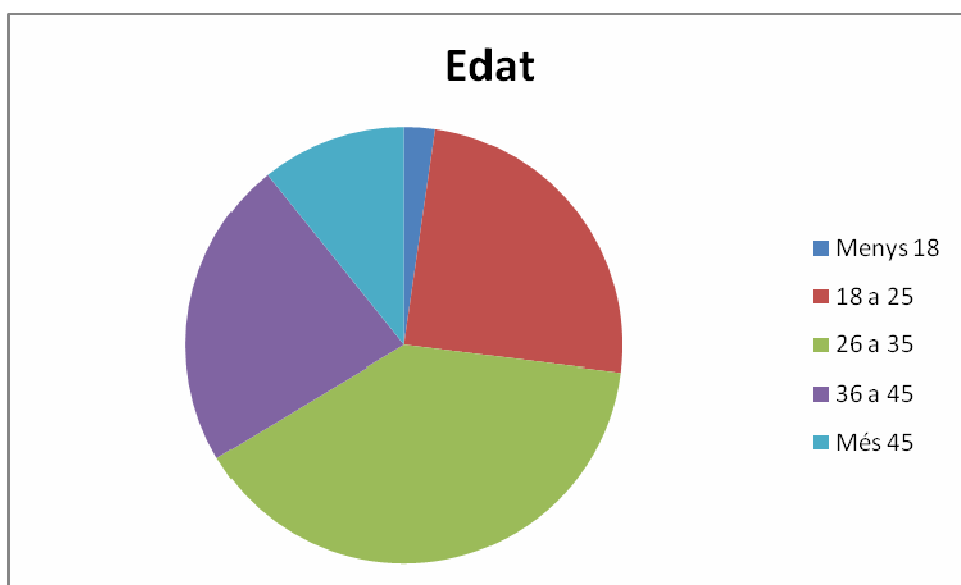
Sobre el perfil de les persones que van respondre, la majoria (el 64%) s'identifiquen com a gais, el 19% com a lesbianes, el 4% com a homes bisexuals i el 8% com a dones bisexuals. La presència de dones i homes trans o intersexuals és molt baixa (menys del 5%). Aquest biaix es deu al fet que les persones gais són el grup més nombrós, amb més espais de trobada i més mitjans de comunicació propis on poder difondre la campanya. El biaix, ja previst en el disseny de la recerca, es va resoldre amb les altres tècniques de recerca emprades, que vam utilitzar per dirigir-nos a sectors menys presents en els qüestionaris.

Gràfic 5. Identificació de les persones que han respost el qüestionari

Pel que fa a l'edat, més del 60% de la gent que ha contestat es troba entre els 18 i els 45 anys, sobretot en la franja de 26 a 35 anys. Només el 2,5% dels enquestats són menors d'edat, i l'11% té més de 45 anys. El fet que fos un qüestionari exclusivament electrònic (no hi havia la possibilitat de respondre'l en paper) ja ens feia preveure la dificultat d'accedir a la població més gran, a causa del fet que és la que té menys accés a Internet; per aquest motiu, vam fer un grup de discussió específic per a aquest grup d'edat. El que ens ha sorprès, però, és el baix percentatge de resposta de menors de 18 anys. La seva manca de respostes es pot deure al fet que el qüestionari pot semblar complex per a una persona que ha sortit de l'armari o que viu en el gènere del qual se sent recentment o que encara no se sent del tot còmoda amb la seva sexualitat o amb la seva identitat de gènere.

Gràfic 6. Edat de les persones que han respost el qüestionari

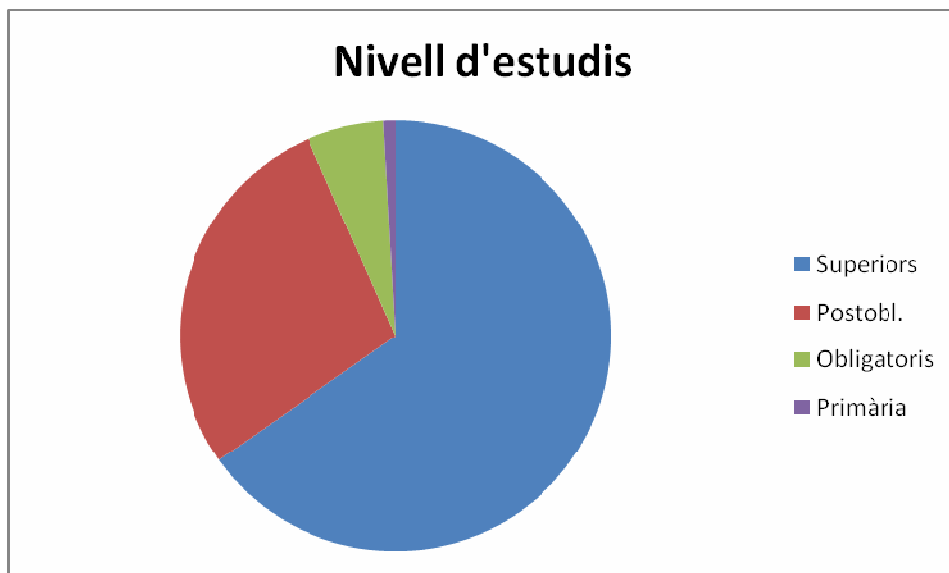

El 68% de les persones que han respost no forma ni ha format part de cap associació LGTB. Resulta positiu en el sentit que temíem que seria més fàcil accedir a la població amb vincles associatius i que aquesta quedaria sobrerrepresentada, cosa que no ha succeït.

Pel que fa a l'origen, el 70% de les persones són nascudes a Catalunya, el 18% són procedents de la resta de l'Estat espanyol, el 4,5% han nascut a algun altre país de la Unió Europea i el 8% són extracomunitàries.

En relació amb el nivell d'estudis, el 65% dels enquestats té estudis superiors, el 28%, estudis postobligatoris, només el 5,5% té únicament estudis obligatoris i menys del 1% no ha acabat la primària. Estan, doncs, sobrerrepresentades les persones amb estudis superiors, probablement pel tipus d'enquesta i pel fet d'haver-la administrat només de forma electrònica.

Gràfic 7. Nivell d'estudis de les persones que han respost el qüestionari

Finalment cal afegir que el 74,14% dels enquestats viu a Barcelona, el 15,10% hi estudia o treballa, i el 10,76% hi té una vinculació per altres motius, com l'oci, qüestions mèdiques, etc.

2. Entrevistes a informants clau i sectors

Tant les entrevistes com els grups de discussió tenien com a objectiu localitzar grups específics dels quals no es tingués informació i als quals fos difícil accedir a través del qüestionari obert.

Hem portat a terme dos tipus diferents d'entrevistes:

- Informants clau que per la seva tasca professional o trajectòria tenen un punt de vista interessant sobre el col·lectiu.
- Persones de sectors del col·lectiu que solen ser desateses en la recerca.

Es van portar a terme un total de 21 entrevistes: 10 a informants clau i 11 a persones de sectors específics. Els perfils dels entrevistats es poden veure a la taula 1 de la introducció de l'informe. Les entrevistes van seguir un guió semidirigit.

3. Grups de discussió

La tècnica del grup de discussió se sol utilitzar per tal de reproduir una situació de conversa espontània en què, a través de la conversa entre persones amb característiques semblants, emergeixen les seves percepcions i problemàtiques. La tècnica requereix, doncs, definir grups homogenis.

Així com hem reservat la tècnica de l'entrevista per adreçar-nos a informants clau i a persones de sectors que habitualment no es tenen en compte, utilitzem el grup de discussió per aproximar-nos a les realitats de grups socials amb més presència al col·lectiu.

S'han dut a terme grups de discussió, aproximadament amb cinc participants cadascun, amb els perfils següents:

- Persones grans gais i lesbianes (a partir de 65 anys)
- Persones trans femenines i masculines de mitjana edat (a partir de 30 anys)
- Persones gais i lesbianes immigrants extracomunitàries
- Persones trans femenines i masculines immigrants extracomunitàries

Les persones grans gais i lesbianes són un sector que està adquirint visibilitat i que presenta problemàtiques específiques pel fet que sovint no tenen fills que se'n puguin fer càrrec, es poden haver trencat els vincles amb la família d'origen per la seva homosexualitat i són membres d'una generació amb una mentalitat més homofòbica, fet que els dificulta la integració en espais com residències o centres de dia.²⁵

Les trans femenines i els trans masculins es troben en risc d'exclusió social: la seva realitat és molt incompresa, la seva situació està marcada per la psiquiatria, que estableix la transsexualitat com un trastorn psíquic, tenen molts problemes d'integració laboral, presenten necessitats específiques de salut i, en el cas de dones trans que es dediquen al treball sexual, s'hi ha de sumar l'estigma i la vulnerabilitat que suposa aquesta feina.

El sector de persones gais, lesbianes i trans immigrants cal estudiar-lo amb profunditat perquè és un grup amb una creixent presència al nostre entorn i amb trajectòries, percepcions i problemàtiques diferents de les persones autòctones. A la vegada, que en la seva situació s'encreui el fet de ser trans, gais o lesbianes amb el fet de ser immigrants, els pot situar en risc d'exclusió.

El reclutament es va fer a través d'associacions, fòrums d'Internet i xarxes personals. Els grups de discussió es van portar a terme al centre cívic Casa Elizalde.

²⁵ Vam considerar que no era necessari dedicar esforços a l'anàlisi de les problemàtiques del sector més jove, perquè prevèiem que era el que contestaria majoritàriament el qüestionari obert i perquè molt recentment hem portat a terme una recerca dirigida a aquest col·lectiu (en gran part centrada en la realitat de Barcelona) el plantejament de la qual és complementari i per això es poden extrapolar els resultats (Coll-Planas *et al.*, 2009).